

ЗАН

№5 | 2026



РЕСПУБЛИКАЛЫҚ
ҚҰҚЫҚТЫҚ,
ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ
ЖУРНАЛ

РЕСПУБЛИКАНСКИЙ
ЮРИДИЧЕСКИЙ НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

ZANMEDIA.KZ



МАТЫ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АРДАЛЫҚ С
АЛМАТЫ АРДАЛЫҚ С
ИНС
ОДСК
www.almaty.sud.kz

**ҰСТАЗЫ ЖАҚСЫНЫҢ -
ҰСТАМЫ ЖАҚСЫ**

АЛМАТЫ АРДАЛЫҚ
www.almaty.sud.kz

ЗАҢ

РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ,
ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ ЖУРНАЛ

№5 | 2026

МЕНШІК ИЕСІ:

«ЗАҢ» Медиа-корпорация»
жауапкершілігі шектеулі
серіктестігі

Редакторлар кеңесінің
төрағасы - директор
Досымбек ӨТЕҒАЛИЕВ

РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС:

АХПАНОВ А.,

д.ю.н., профессор

АЙТХОЖИН К.К.,

д.ю.н., профессор

ӘБДІРАСҰЛОВ Е.

з.ғ.д. профессор

БОРУБАШЕВ Б. з.ғ.д.

профессор (Қырғызстан)

МАУЛЕНОВ К.

д.ю.н., профессор

СӘБІКЕНОВ С.,

з.ғ.д. профессор

ДОСАЛИЕВ Қ.,

з.ғ.д. профессор

ШУМИЛОВ В.,

д.ю.н., профессор,

заведующий кафедрой
Всероссийской Академии
внешней торговли

РЕДАКТОРЫ

Түймегүл ИБАШЕВА

МАЗМҰНЫ

Ұстазы жақсының – ұстамы жақсы

Т. СМАҒҰЛҚЫЗЫ

3

Состязательная экспертиза при адвокатском расследовании

Т. БАЛАШОВ,

С. ВАРЕНИКОВА

10

Оқыту орталығының жұмысы жандануда

Б. ШАНКЕРЕЕВ

17

Правовая культуры судьи: ответственность перед обществом

Ә. АМАНГЕЛЬДИЕВ

19

Adilet қосымшасының мүмкіндігі мол

А. АСҚАР

23

Государственная политика Республики Казахстан
в области труда

Т. АБАЙДЕЛЬДИНОВ,

А. РАХМЕТУЛИН

25

Авторская интерпретация теории разделения властей
и дух конституции в контексте конституционной реформы
Казахстана

А. НУРБОЛАТОВ

29

Жаныңда жүр жақсы адам

Қ. ДАУРЕНБЕКОВ

36

Студенттер цифрлық экономикаға үлес қосуда

Р. АЛҒОЖАЕВА,

Ф. ДҮЙСЕНБЕК

38

Көшбасшы университет

А. СМАНОВА

40

«Применение ИИ-помощника в судебной системе: перспективы,
риски и пределы допустимого»

А. МЕЛЛЯТОВ

43

Білім мен тәжірибенің үйлесімі

Б. БЕКАРЫСТАН,

Ж. ТҮМБАЙ

46

Эвтаназия: қажеттілік пе, қатыгездік пе?

А. ТҮРМАҒАНБЕТОВА

47

Отбасы – қазақ тіліне деген қамқорлықтың бесігі

М. МАМУТОВА

49

ҰСТАЗЫ ЖАҚСЫНЫҢ — ҰСТАМЫ ЖАҚСЫ

Халқымыздың заңғар жазушысы Мұхтар Әуезовтің «Алдыңғы жақсы артық жасқа тәлім айтпаса, ел болғаның қайсы?!» деген тағылымды сөзі өмірінің отыз бес жылдан астам уақытын судьялыққа арнап, жастарға ісімен де, сөзімен де үлгі болған Марат Нұрбекұлы сияқты аға буынға арналғандай. Ардагер судьяның есімі сот саласында да, жалпы өмірге де әрқашан абыроймен аталады.



Сөзімізді бұл кісіден бастап отырғанымыз, судьялар арасында өзінің Марат Нұрбековтің «шекпенінен» шыққанын, яғни, жақсы ағаның тәлім-тәрбиесін алып, мектебінен өткенін мақтан тұтатындар көп. Бұл қатарда Алматы қалалық сотының судьясы Нұржан Қарабаев та бар.

Н. Қарабаев сот саласындағы алғашқы еңбек жолын 1997 жылы Алматы облыстық сотының төрағасы қызметін атқарған Марат Нұрбекұлының көмекшісі болып бастады. Оның соттағы алғашқы ұстазы өз ісінің нағыз маманы, елжанды азамат болды.

Нұржан Қарабаев осындай мықты азаматқа қарап бой түзеп, жүйе жұмысының қыр-сырын меңгерді. Бұдан кейін ол облыстық сотта бас маман, сот отырысының хатшысы болды. Жұмысын соттың төменгі сатысынан бастап өзін кәсіби тұрғыда шыңдады. Білікті төрағаның батасын алып судьялыққа бақ сынады.

Ұстазының – «Нұржан, судья болу оңай емес, жауапкершілігі өте жоғары, алып жүре аласың ба?» деген қамқорлығына

Қарабаевтың «Сіздің атыңызға кір келтірмеймін» деп уәде бергеніне де ширек ғасырға жуықтапты.

Президент Жарлығымен 2002 жылы Қапшағай қалалық сотының судьясы болып тағайындалды. Өзіне сеніп тапсырылған қызметте абырой биігінен көрінді. Нұржан Ерубайұлы Талдықорған қаласының мамандандырылған ауданаралық әкімшілік сотына екі рет (2009–2011 жж 2014–2017 жж) төраға болды. Осы екіаралықта Қапшағай қалалық сотында төраға болды. Бұдан кейін Алматы қалалық сотының Сот әкімшісі, Алматы қаласы Алатау аудандық сотының судьясы болып жұмыс істеді. 2023 жылдан бері Алматы қалалық сотында судья.

Заң саласы, сот төрелігін жүзеге асыру бұл кісінің жүрек қалауы, тіпті, өмірлік миссиясы десе де болады. Нұржан Ерубайұлының сот жүйесінде еңбек еткеніне келер жылы отыз жыл толады. «Үлгі тұтатын адамдар көп, бірақ, ең үлкен ұстаз – тәжірибе» немесе «Шеберлік – тәжірибемен келеді» демекші, отыз жыл жай ғана уақыт өлшемі емес.

Қай жағынан алғанда да бұл кәсіби, өмірлік тәжірибенің нағыз толысқан шағы екенін судьяның болмысы байқатады. Өйткені, ол жүйе жұмысына, судьялар мен сот мамандарын іріктеуге немесе олардың материалдық жағдайына, мәртебесіне қатысты сұрақтарға тосылмайды. Солардың әрқайсысының шешімін табуында өзіндік үлесі, үні, қолтаңбасы бар.

Нұржан Қарабаевтың ұсынысымен ҚР Қылмыстық кодексінің 361-бабының екінші, төртінші, 362-бабының бірінші тармақтары ҚР Конституциялық Кеңестің шешімімен №8/2025 конституциялық талапқа сай емес деп танылды. Бұл өзгеріс ҚР Жоғарғы Сотының нормативтік қаулысында Қапшағай қалалық соты судьясының ұсынысымен енгізілді деп жазылып қалды.

«Ұстазы жақсының ұстамы жақсы» демекші, Нұржан Қарабаев таңдаған мамандығына әрқашан да шынайы жана-шырлықпен қарап, тың бастамалардың жаршысы бола білді.

Кәсіби мерекеге – бес жыл

Сөзіміз жалаң болмас үшін нақты фактімен сөйлесек, Нұржан Ерубайұлы судьялардың кәсіби мерекесін белгілеу хақындағы бастаманың авторы. Ол өзінің бұл идеясын сұхбат, мақалаларына арқау етті. Мысалы, оның республикалық «Заң» газетінде жарияланған «Судьялардың өз кәсіби мерекесі болуы керек» деген мақаласында «Қазір судьялардың өз кәсіби мерекесі болмағандықтан, Конституция күнінде немесе Тәуелсіздік мейрамында сот жүйесінің қызметкерлеріне құрмет көрсетіліп, марапат тапсырылып жүр. Судьялар мен сот қызметкерлерінің мерейін арттыратын бұл шаралар Ата Заң мен тәуелсіздік күнінің тасасында қалады. Бұл сот жұмысына мән бермеудің көрінісі. Ал аталмыш мәселе оң шешімін тапсын десек, біз осы түйткілге көпшіліктің назарын аудартып, бастаманың түпкі мақсатына жұртшылықтың көзін жеткізе білуіміз керек» деген еді.

Н.Қарабаев өзінің бұл бастамасын аяқсыз қалдырмады. Басылымдар мен сайттарда сот қызметкерлері мен судьялардың төл мерекесін бекітуге көпшіліктің назарын аударды. Әріптестері оның бұл ойын іліп әкетіп, жан-жақтан үн қосты. ҚР Республикасы Жоғарғы Соты тарапынан қолдау тапты. Нәтижесінде 24 маусым «Судья және сот қызметкерлерінің кәсіби мерекесі» болып мемлекеттік мерекелер тізіміне енді. Судьялар мен сот қызметкерлерінің төл мерекесіне биыл бес жыл толады.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 31 наурыздағы №183 қаулысымен бекітілген, яғни, тарихта қалатын мерекені – отандық қазылардың ортақ тілегінің жеңісі деуге толық негіз бар.

Соттарды біріктіру – жүйе жұмысын оңтайландырады

Бірінші саты соттарын біріктіру идеясын алғаш көтерген де осы Қарабаев. 2020

жылы «Заң газетіне» берген сұхбатында («Судья – сөйлейтін заң») Алматыдағы қылмыстық істерді қарайтын аудандық соттарды біріктіру, сондай-ақ, Кәмелетке толмағандар істері жөніндегі, Қылмыстық істер жөніндегі мамандандырылған ауданаралық соттарды, Тергеу сотын бір ғимаратқа орналастырудың тиімділігі туралы ұсынысын былайша өрбіткен еді:

– «Біріншіден, мемлекет қаржысына айтарлықтай үнем болады. Екіншіден, бір ғана Алматы қаласы бойынша аумақтық соттылықты анықтау мәселесіне нүкте қойылады. Үшіншіден, қылмыстық істерді қарайтын судьялардың жүктемесі, істерді бөлу және қарау мәселесі шешіледі. Төртіншіден, Алматы қаласы бойынша қылмыстық істерді қарауда бірыңғай сот тәжірибесін қолдану мүмкіндігі ұлғаяды. Бесіншіден, сот билігін оңтайландырады. Алтыншыдан, қаралатын қылмыстық істер бойынша айыпталушыларды сотқа алып келу, әкету мәселесі түбегейлі шешіледі».

Еліміздің ірі қалаларындағы соттарды оңтайландыру мақсатында 2023 жылы Астана мен Шымкентте бірінші сатыдағы соттардың азаматтық және қылмыстық юрисдикциясы ауданаралық соттар болып қайта құрылуы Н.Қарабаев айтқан бастаманың жарқын көрінісі.

Бұл реформаның еліміздің ең ірі мегаполисі Алматыда іске асырылмауының себебін сұрағанымызда ол үшін ғимарат мәселесі шешілу керектігін алға тартты.

«Қалалық сотқа арналып үлкен ғимарат салынып жатқанына бірнеше жылдың жүзі болды. Осы ғимарат бітсе, соттарды бір жерге орналастыру мүмкіндігі туар еді» дейді.

Сонымен қатар, ол қылмыстық, азаматтық істерді қарайтын аудандық соттарды бір сотқа біріктірудің қаржылық тұрғыдан да, ұйымдастырушылық жағынан да тиімді болатынын тағы бір нықтап өтті. Бірнеше ғимаратты күтіп-ұстауға қарағанда, бір ғимаратқа кететін шығын анағұрлым





аз болады. Әрі сотқа келушілердің де әуре-сарсаңы азайып, уақыты мен қаржысы үнемделеді.

Судьяның айтуынша, бір судья бір айда елу, енді бірі бес іс қарауы мүмкін. Осы теңсіздікті жоюда соттарды біріктіру маңызды. Шымкент пен Астананың соттары тәжірибелерін бөлісіп, артықшылығы мен кемшілігін талдап жазып отыруы керек. Сонда ғана реформаның тиімділігі артады. Сала жұмысындағы әрбір өзгеріс сот төрелігін сапалы жүзеге асыруды көздейтіндіктен, соттар олардың тәжірибеде қолданылуында белсенділік танытқандары абзал. Сот төрелігінің сапасын арттыру судьяның біліктілігі мен тәжірибесіне тікелей байланысты болғандықтан, бұл барлық сотқа ортақ міндет.

Кадр мәселесі шешілгенде жүктеме жеңілдейді

Жұмыс жүктемесі сот саласындағы өзекті мәселелердің бірі. Судья бұл тұрғыда «Қазіргі күні жаңа соттарға жұмыс істеп жатқан судьялар алынады. Судьялар саны толықпайды, бірінен-біріне ауысып, айналып жүреді. Мұндай үрдіс жүктемені қысқартпайды, керісінше, көбейтеді. Өйткені, істер саны кеміп жатқан жоқ, жылдан-жылға өсіп жатыр. Республикадағы үш мыңға тарта судьяның арасында бала күтімімен отырғандар, кезекті еңбек демалысына шығатындар, денсаулығына байланысты демалыс алатындар бар.

Қазақстандықтардың басым көпшілігі өз істерінің сотта біткенін қалайтынын ескерсек, бұл жүктеменің одан әрі көбеюіне әкеледі. Сол үшін «Үй ішінен үй тікпей» штат санын көбейтуге мейлінше көңіл бөлген жөн» деді.

Осы ретте қазіргі күні судьяларды тағайындау процесінің оңтайландырылып жатқанын, сондай-ақ, бос орындарға білікті заңгерлерді қабылдауды жылдамдатуда тиімді тетіктер қолға алынғанын тілге тиек етті.

Барлығын кадр шешетінін, яғни, сот төрелігінің сапасы білім-білігі кәсіби тұрғыда жетілген, кемел судьяларға тікелей байланысты екенін алға тартып, «отставкаға шыққан судьяларды алты айға қызметке шақырудың өзіндік пайдасы бар, олардың тәжірибесі жастарды баулиды. Осындай жағдайда ескеретін жайт, отставкадағы судья жұмысты араға үзіліс салмай жалғастырғаны абзал. Бұл мәселенің тиімді

тетіктерін ойластырған артық болмайды. Өйткені, соттағы жүктеме мәселесінің шешілуіне отставкадағы судьялар айтарлықтай үлес қосады» деді.

Нұржан Ерубайұлының пікірінше, еңбек өтілі жеткен судьяға отставкаға шығу немесе шықпау таңдауын өзі жасауға, сондай-ақ, көңілі қалаған тірлікпен айналысуға мүмкіндік берілу керек. Себебі, бізде отставкадағы судьялар мемлекеттік қызметке бара алмайды.

Жалақы АЕК пен есептелсе...

Нұржан Ерубайұлының судьялар мен сот қызметкерлерін материалдық, әлеуметтік, медициналық тұрғыда қолдау шараларын одан әрі жақсартуға байланысты да айтары көп. Солардың бірі соттардың еңбекақысы. Судьяның пікірінше, жалақыны айлық





бесі туралы заңға сәйкес, судья қызметке тағайындалғаннан кейін алты ай ішінде қызметтік пәтермен қамтамасыз етіледі. Бірақ, заңның осы талабы көп жағдайда дер уақытында орындала бермейді. Сонымен қатар, сот қызметкерлеріне арналған арнайы медициналық қызмет жоқ. Бұл ретте Нұржан Ерубайұлы «Әр істе адам тағдыры болғандықтан, біз үшін әрбір минут бағалы. Емханада дәрігердің қабылдауын күтеміз. Оның бәрі уақыт алады. Бұл судьяларға медициналық көмек мәселесі тез арада шешілуі тиіс екенін көрсетеді» дейді.

Бұған қоса судьяның Қазақстан Республикасының Судьялар одағы отставкадағы және

есептік көрсеткішпен (АЕК) есептеген жөн. Себебі, АЕК мөлшері жыл сайын көтеріледі, ал айлық сол күйінде қалады. Сондықтан, сот қызметкерлерінің жалақысы АЕК-пен бірге өсіп отыруы тиіс.

Судья жалақы жайын бекер көтеріп отырған жоқ. Дүниежүзінің мемлекеттік қызметкерлері арасында ең көп жалақы судьяларға тиесілі. Осы жайт бізде де ескеріліп, зейнет жасына жеткен судьяға жоғары зейнетақы тағайындалса деген тілегі бар.

ҚР Сот жүйесі мен судьяларының мәрте-

зейнеттегі, сондай-ақ, қызметтегі судьялардың жылына бір рет шипажайларда демалып, денсаулықтарын нығайтуларына мүмкіндік жасаса деген де ұсынысы болды.

Судьялық – жауапкершілігі аса жоғары қызмет. «Бейнетіңнің зейнетін көр» демей ме бабаларымыз. Бұл үшін отставкадағы, сондай-ақ, зейнет жасындағы судьяларға еңбегінің жемісін екі есе көретіндей жағдай жасалуы керек» дей отырып Нұржан Ерубайұлы тек судьяларға ғана емес, сонымен бірге сот мамандарына да тиісінше көңіл бөліну қажеттігін айтты.

Судьялық – жоғары жауапкершілікті талап ететін қызмет

Судьяның қызметі сот төрелігін әділ атқаруымен бітпейді. Оның әрбір іс-әрекеті, жүріс-тұрысы, биік моральдық бейнесі күнделікті өмірде де мінсіз болуды талап етеді. Осынау жауапкершілігі жоғары қызметте Нұржан Ерубайұлы талап үддесінен шығып жүрген судья.

Оның ұйымдастырушылық қабілеті зор, Алматы қаласының Соттар әкімшісі болған кезінде сот мамандарына конкурс жариялап, сот құрамын білімді де, білікті кадрлармен толықтырды.

Бұған қоса Қорғас кедендік бекетіндегі қылмыстық іс қаралғанда Н.Қарабаев оған барлық БАҚ өкілдерінің қатысуына жағдай жасады және сот залдарын қажетті құрал-жабдықтармен толықтай қамтамасыз етті.

Ол соттағы іс-шараларға да белсене қатысады, мысалы, спорттық жарыстардың бел ортасында жүреді. ҚР Судьялар одағының спартакиадаларында да белсенділік танытып, шеберлігімен жүлделі орындарға ие болды.

Нұржан Ерубайұлының тағы бір үздіксіз көтеріп жүрген мәселесі мемлекеттік тілмен тығыз байланысты. Судья үнемі мемлекеттік тіл – қазақ тілінің өз тұғырына

қонуына жанашырлық танытып жүреді.

– Судьялыққа тағайындалғанда, оның ішінде апелляциялық алқа мен кассациялық сотқа конкурсқа қатысқан судьялардың мемлекеттік тілде толық жазып, сөйлей алуын заңға кіргізіп, міндеттейтін және талап ететін кез жетті. Азат ел болғанымызға отыз бес жыл, бұл аз уақыт емес.

Мұны айтып отырғаным, кейбір әріптестеріміздің жоғарғы сатыдағы сотқа өтіп алған соң «мен қазақ тілінде түсінемін, бірақ, жаза алмаймын. Істі тек орыс тілінде қараймын» деген де уәждерін естідік. Мұндай жағдайлар істі бөліп қарауда теңсіздікке әкеледі, әрі тиімсіздік тудырады. Сондықтан, Қазақстан Республикасының атынан шешім қабылдайтын судьялар мемлекеттік тілді жоғары деңгейде біліп-сөйлеуге, жазуға міндетті.

Адамның адамшылығы жаспен өлшенбейді, хакім Абай айтқандай, «Адамның адамшылығы – ақыл, ғылым, жақсы ата, жақсы ана, жақсы құрбы, жақсы ұстаздан болады». Жақсы ата-анадан, жақсы ұстаздан тәлім-тәрбие алған Нұржан Қарабаев кішіге аға, үлкенге іні болып, солардың өнегелі жолын жалғастырып жүр.

Бүгінде 55-тің қырқасына шығып, жігіт ағасы жасына абыроймен жеткен судьяға мықты денсаулық, толағай табыс тілейміз.

**Түймегүл СМАҒҰЛ,
журналист**

СОСТЯЗАТЕЛЬНАЯ ЭКСПЕРТИЗА ПРИ АДВОКАТСКОМ РАССЛЕДОВАНИИ



Принцип осуществления уголовного судопроизводства на основе состязательности и равноправия сторон закреплен в ст. 23 Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан (далее – УПК РК), основной целью принятия которого является модернизация национального уголовного судопроизводства и приведение его в соответствие с международными стандартами соблюдения прав человека.

В Международном Пакте о гражданских и политических правах от 16 декабря 1966 года в пп. «b» п. 3 ст. 14 указано, что обвиняемый должен иметь достаточное время и возможности для подготовки своей защиты [1]. На основе этого положения в международных документах отмечается, что равное процессуальное положение стороны обвинения и стороны защиты означает, что сторона защиты должна иметь возможность принимать участие в досудебном расследовании и вносить свой вклад в сбор материалов, приобщаемых к делу. Защита должна иметь возможность проводить собственное расследование, а отношение к экспертам защиты должно быть таким же, как и к государственным экспертам [2].

В действующем УПК РК на основании внесенных дополнений стороне защиты представлена возможность проведения параллельного расследования, результаты которого оформляются согласно ст. 305-1

УПК РК актом защиты, предоставляемым по завершении досудебного расследования в суд [3]. На стадии предания суду копия акта защиты предоставляется прокурору для ознакомления со всеми ходатайствами, заявлениями, доказательственной базой, оправдывающей подсудимого либо смягчающей его вину. В акте защиты приводится альтернативная версия досудебного расследования уголовного дела и содержатся собранные защитником подтверждающие ее доказательства, на основе которых делаются выводы, аргументирующие позицию защиты.

В состязательном уголовном судопроизводстве Англии, США и других стран стороны в процессе могут привлекать к участию в деле своих экспертов для производства исследований и для оспаривания выводов эксперта, приглашенного противной стороной. Вследствие этого, реализация принципа состязательности предполагает не только

равенство прав сторон, но и возможность принятия ими самостоятельных решений при назначении и производстве судебной экспертизы, а также по оценке заключения эксперта. В уголовном процессе Франции существуют три системы экспертизы:

1) состязательная экспертиза, когда обвинение назначает своего эксперта, а защита своего;

2) контролируемая экспертиза – обвинение назначает экспертизу, а эксперт защиты контролирует ее;

3) несостязательная экспертиза – следственный судья назначает эксперта, а защита может ходатайствовать о непривлечении или наоборот привлечении того или иного лица в качестве эксперта. Тем самым, во всех случаях предусматривается возможность сторон принимать участие в решении вопроса о назначении экспертизы [4, с. 22-23].

Таким образом, в зарубежной практике уголовного судопроизводства проводятся как состязательные экспертизы, так и состязания экспертов. Различие между этими двумя понятиями, по мнению Т.В. Сахновой, состоит в том, что состязательность экспертиз предполагает проведение двух (или более) специальных исследований по одному и тому же частному предмету и в отношении одних объектов.

Понятие «состязание экспертов» может употребляться в двух смыслах:

1) как их конкуренция в процессе – при производстве двух и более экспертиз по одному частному предмету и в отношении одного объекта. В этом случае речь идет, по сути, о конкуренции доказательств – заключений экспертов (различных выводов по одному частному предмету), что реализуется в стадии оценки судом доказательств;

2) как процессуальная конкуренция сторон при выборе экспертов на стадии назначения экспертизы. При этом акцентируется внимание на необходимость четко различать два аспекта:

– судебную экспертизу и приглашение эксперта судом;

– возможность использовать в процессе частные заключения экспертов, приглашенных по просьбе стороны [5, с.128 - 129].

Расширительное толкование состязательной экспертизы предлагает С.Г. Алексеев, который считает, что понятие «альтернативная экспертиза» распространяется на экспертные выводы, содержащие несколько решений по одному и тому же вопросу, в частности, при проведении повторной или дополнительной судебной экспертизы. В этой связи он полагает, что было бы разумно дать возможность эксперту, который проводил первичную экспертизу, ознакомиться с мнением другого эксперта, проводившего дополнительную или повторную экспертизу, а затем заслушать их в суде и предоставить им возможность подискутировать между собой [6].

Наряду с приведенными мнениями ученых имеются и другие точки зрения, на основании которых под «состязательностью» судебной экспертизы понимается лишь возможность сторон участвовать в формировании вопросов эксперту и в исследовании заключения эксперта в ходе судебного следствия и как реализация прав обвиняемого, потерпевшего, гражданского истца, гражданского ответчика в связи с назначением экспертизы на стадии предварительного расследования. Так, например, С.Ф. Бычкова считает, что предоставление потерпевшему, подозреваемому, обвиняемому прав, предусмотренных п.п. 1-6 ч. 1 ст. 244 прежнего УПК РК 1997 года, гарантирует соблюдение их личных прав и законных интересов, способствует обеспечению всесторонности, полноты и объективности проведения экспертизы по уголовному делу и реализации принципа состязательности в целом [7, с.50].

Реализация процессуальных прав, указанных в п.п. 1), 5), 5-1) и 6) ч. 1 ст. 274 УПК РК, при назначении и производстве судебной экспертизы должна обеспечить участникам процесса доступ к информации, затрагивающей их законные права и интересы. Конституционное право каждого свободно получать и распространять информацию любым, не запрещенным законом способом, закреплено в п. 2 ст. 20 Конституции Республики Казахстан и в Законе Республики Казахстан «О доступе к информации»

[8,9]. Ограничение доступа к информации в сфере судопроизводства, особенно уголовного процесса, затрагивающего такие неотъемлемые права человека как жизнь и здоровье, существенно сказывается на его правах и свободах. Обязанность охранять права и свободы граждан, участвующих в уголовном процессе, создавать условия для их осуществления, принимать своевременные меры к удовлетворению законных требований участников уголовного процесса согласно ч. 1 ст. 15 УПК РК возложена на должностных лиц, осуществляющих производство по уголовному делу.

В Нормативном постановлении Верховного Суда Республики Казахстан от 28 декабря 2009 года № 7 «О применении норм уголовного и уголовно-процессуального законодательства по вопросам соблюдения личной свободы и неприкосновенности достоинства человека, противодействия пыткам, насилию, другим жестоким или унижающим человеческое достоинство видам обращения и наказания» указано: «Орган, ведущий уголовный процесс, в соответствии со ст. 110 УПК РК, при производстве процессуального действия (допроса лица, проведения очной ставки, осмотра, опознания и др.) обязан не только разъяснить участнику процесса его права, но и обеспечить возможность их полного осуществления. При этом особое значение должно быть уделено соблюдению конституционных прав человека и гражданина. ... Невыполнение этих требований закона является основанием для признания доказательств, полученных при производстве процессуального действия, недопустимыми» [10].

Несмотря на указание Нормативного постановления Верховного Суда РК, результаты анкетирования адвокатов в Центре стажировки и повышения квалификации Алматинской городской коллегии адвокатов свидетельствуют о наличии в практике уголовного судопроизводства серьезных нарушений прав участников процесса, связанных с назначением судебной экспертизы. В частности, лицами, ведущими уголовный процесс, нередко нарушаются положения п. 1) ч. 1 ст. 274 УПК РК о праве участников

процесса до проведения экспертизы знакомиться с постановлением о ее назначении и с информацией о происхождении объектов экспертизы. Однако на практике такое ознакомление нередко проводится уже после проведения экспертного исследования и получения заключения эксперта, о чем составляются два протокола: «Протокол ознакомления с постановлением о назначении судебной экспертизы» и «Протокол ознакомления с заключением эксперта», которые вынуждены одновременно подписать участники процесса.

Подобные процессуальные нарушения на практике при назначении судебной экспертизы приводят к ограничению законных прав участников процесса, чьи интересы затрагиваются проводимой экспертизой, на доступ к информации о вопросах, поставленных на разрешение экспертизы и происхождении объектов экспертного исследования, а также о выборе кандидатуры эксперта. В связи с этим участники процесса лишены возможности реализовать свои права, указанные в п.п. 2),3),4) ч. 1 ст. 274 УПК РК: заявлять отвод кандидатуре эксперта и органу судебной экспертизы и ходатайствовать о постановке дополнительных вопросов или уточнении уже поставленных. В результате участники процесса утрачивают свои права на возможность состязательности при назначении судебной экспертизы, что влечет за собой на основании положений ч. 4 ст. 112 УПК РК и приведенного выше Нормативного постановления Верховного Суда РК недопустимость заключения эксперта как доказательства по уголовному делу.

Так, например, адвокат-защитник на основании ст. 105 УПК РК обратился с жалобой к прокурору Енбекшиказахского района Алматинской области в связи с тем обстоятельством, что следователь СО УП Енбекшиказахского района Алматинской области К. при расследовании уголовного дела за совершение преступления, предусмотренного ч. 3 ст. 106 УК РК, не ознакомил защитника с заключением судебно-медицинской экспертизы, проведенной в отношении потерпевшего С. Кроме того, следователем было допущено нарушение положений п.п. 422 и

429 Правил организации и производства судебных экспертиз и исследований в органах судебной экспертизы, утвержденных Приказом Министра юстиции РК от 27 апреля 2017 года №484, при назначении судебной медико-криминалистической экспертизы [11]. Защитник в соответствии со ст. 105 УПК РК, просил привлечь к ответственности виновных лиц за нарушения срока и правил организации и производства судебно-медицинских и медико-криминалистических экспертиз, а также дать обязательное для исполнения указание следователю ознакомить защитника с заключением судебно-медицинской экспертизы, проведенной в отношении потерпевшего С.

Ознакомившись с постановлениями о назначении судебно-биологической экспертизы и комплексной медико-криминалистической экспертизы, адвокатом-защитником были заявлены ходатайства следователю СО УП Енбекшиказахского района Алматинской области К. о постановке дополнительных вопросов в отношении потерпевшего С. (материалы досудебного расследования по уголовному делу №221940031001694).

Например, по уголовному делу, возбужденному по ч. 1 ст. 99 Уголовного кодекса Республики Казахстан (далее – УК РК) в отношении подозреваемого С., стороной защиты было заявлено ходатайство следователю СО УВД Енбекшиказахского района Алматинской области О. о назначении повторной комплексной психолого-психиатрической экспертизы, поскольку выводы предыдущей экспертизы вызвали сомнения. В ходатайстве были поставлены вопросы для разрешения комплексной экспертизой и приведены предлагаемые защитой кандидатуры состава комиссии экспертов, не являющихся сотрудниками Центра судебных экспертиз МЮ РК, а работающих на основании лицензий. В нарушение требований ст.ст. 70, 99, 271 УПК РК следователем было необоснованно отказано в удовлетворении ходатайства защиты, более того следователем были просрочены предусмотренные законом процессуальные сроки. Стороной защиты была подана жалоба следственному судье Енбекшиказахского районного суда Алматинской

области, который установил, что действиями следователя были допущены нарушения процессуального закона при досудебном расследовании, и постановил удовлетворить жалобу защитника и возложить обязанность на следователя О. принять процессуальное решение о назначении по делу повторной комплексной психолого-психиатрической экспертизы (материалы уголовного дела № 181940031001036 по обвинению С. в совершении преступления, предусмотренного ч. 1 ст. 99 УК РК).

Следственный судья, согласно п. 6) ч. 2 ст. 55 УПК РК, также вправе рассмотреть вопрос об истребовании и приобщении к уголовному делу любых сведений, документов, предметов, имеющих значение для уголовного дела, за исключением сведений, составляющих государственные секреты. При назначении следственным судьей экспертизы лицо, осуществляющее досудебное расследование, предоставляет необходимые предметы, материалы, находящиеся в его производстве, в распоряжении эксперта. В каких случаях экспертиза при назначении ее следственным судьей по ходатайству адвоката-защитника, представителя потерпевшего может считаться состоятельной:

- если на разрешение экспертизы будут поставлены вопросы,
- относящиеся к одному и тому же предмету состоятельности по уголовному делу между сторонами обвинения и защиты;
- если для решения поставленных вопросов истребованные следственным судьей объекты также исследуются экспертизой, назначенной по постановлению лица, ведущего досудебное расследование.

Вместе с тем, совпадение экспертных исследований по одному и тому же предмету состоятельности и в отношении одних и тех же объектов не означает их совпадение по методикам исследования, применяемых экспертами. Как справедливо отмечает Ю.К. Орлов, «использование различных методик применительно к одному объекту может породить конкуренцию выводов» [12, с.46].

Следует заметить, что сформулированный в ст. 23 УПК РК принцип осуществления уголовного судопроизводства на основе со-

ствязательности и равноправия сторон включает не только возможность стороне защиты заявлять ходатайства при назначении и производстве судебной экспертизы по кандидатуре экспертов и постановке вопросов, но и процессуальное равноправие стороны защиты по назначению самостоятельной состязательной экспертизы.

О возможности предоставить стороне защиты проведения состязательной или «контрэкспертизы» пишет И.В. Румянцева: «Реализуя принцип состязательности, защитнику целесообразно было бы предоставить право проведения контрэкспертизы, поскольку монополия представителей обвинения и суда на назначение экспертизы, несомненно, ущемляет права стороны защиты. В таком случае право выбора экспертного учреждения (эксперта) должно принадлежать защитнику, оценивать же по существующим правилам допустимости представленного защитником экспертного исследования мог бы суд. При этом защитник не должен зависеть от решения следователя о назначении и производстве той или иной экспертизы. Это возможно только при введении параллельного расследования со стороны защиты, оформляемого по типу обвинительного заключения в конце предварительного следствия, например, адвокатским досье» [4].

На основании п. 3) ч. 3 ст. 122 УПК РК защитнику, представителю потерпевшего предоставлено право не только инициировать на договорной основе производство судебной экспертизы в соответствии с ч.ч. 5, 9 и 10 ст. 272 УПК РК, но и самостоятельно направлять запрос о производстве на договорной основе судебной экспертизы в орган судебной экспертизы либо лицам из числа указанных в п. 2) и 3) ч. 1 ст. 273 УПК РК:

– осуществляющим судебно-экспертную деятельность на основании лицензии;

– в разовом порядке иным лицам в порядке и на условиях, предусмотренных п. 3) ст. 19 Закона РК «О судебно-экспертной деятельности» [13].

После получения заключения эксперта защитник должен ходатайствовать о приобщении их к материалам уголовного дела.

Следует учесть, что производство судебной экспертизы на основании запроса адвоката, являющегося защитником, представителем потерпевшего, производится в случае отсутствия необходимости в истребовании объектов исследования от органа, ведущего уголовный процесс. Однако при этом не соблюдается одно из обязательных условий состязательности – о необходимости производств специальных исследований в отношении одного и того же объекта экспертизы как стороной обвинения, так и стороной защиты.

При обращении адвокатского запроса о производстве судебной экспертизы к исполнению, на основании положений ч. 4 ст. 272-1 УПК РК адвокат предоставляет эксперту запрос, знакомит его с правами и обязанностями, предусмотренными ст. 79 УПК РК, разъясняет о возможном наступлении уголовной ответственности согласно ст. 420 УК РК за дачу заведомо ложного заключения [14], о чем обязан отобрать расписку у эксперта. Указанная расписка должна приобщаться к материалам уголовного дела на основании письма адвоката, являющегося защитником, представителем потерпевшего. Таким же образом должны приобщаться к материалам уголовного дела заявления, ходатайства эксперта и мотивы их отклонения. Является ли обязательным приобщение расписки, заявлений и ходатайств эксперта к материалам уголовного дела при назначении состязательной экспертизы адвокатом-защитником и составлении им самостоятельного акта защиты?

При производстве судебно-экспертных исследований согласно п. 5) ч. 1 ст. 274 УПК РК, у адвоката-защитника есть право присутствовать при ее производстве в порядке, предусмотренном ст. 278 УПК РК, с разрешения органа, ведущего уголовный процесс. Как будет осуществляться это право при производстве состязательной экспертизы по запросу адвоката-защитника? Должен ли он запрашивать разрешение на присутствие при производстве состязательной экспертизы?

После получения адвокатом-защитником заключения эксперта в соответствии с ч. 5

ст. 272-1 УПК РК один его экземпляр направляется лицу, ведущему уголовный процесс. Вправе ли адвокат-защитник, ссылаясь на нормы ч. 4 ст. 296 УПК РК, не направлять один экземпляр заключения эксперта органу, ведущему уголовный процесс?

Помимо указанных проблемных процессуальных вопросов назначения и производства судебной экспертизы по адвокатскому вопросу целесообразно уточнить использование термина «состязательная экспертиза». Процессуально такой вид экспертизы не закреплен и при назначении ее могут именовать состязательной при наличии совпадающих предмета состязательности и объекта исследования. Однако состязательный характер экспертизы будет установлен только после приобщения полученного в результате проведенного экспертного исследования заключения эксперта к акту защиты и последующего его использования в процессе доказывания в суде. При этом должно быть установлено, что выводы заключения эксперта состязательной экспертизы содержат ответы по вопросам, являющимся предметом состязательности с доказательствами, полученными при досудебном расследовании и закрепленными в обвинительном заключении лицами, ведущими уголовный процесс. Полученные в результате проведенных экспертом исследований выводы могут быть использованы для оспаривания доказательств, полученных стороной обвинения, в частности, выводов других заключений экспертов и специалистов. При вызовах в суд для допроса после оглашения их экспертных заключений может быть проведено состязание экспертов по вопросам оценки допустимости, достоверности и дока-

зательственной силы их заключений как видов доказательств, полученных сторонами.

В остальных случаях исследования экспертов, проведенные по запросам адвоката-защитника и содержащие выводы по поставленным защитником вопросам, но не относящимся к предмету состязательности, представляют собой просто альтернативные экспертные исследования.

В отношении такого свойства, как значимость (сила) заключений экспертов как вида доказательств, Ю.К. Орлов отмечал, что данное свойство «представляет собой самостоятельную характеристику каждого доказательства, не совпадающую с его достоверностью и другими свойствами. При равной достоверности доказательства могут иметь весьма различающуюся доказательственную силу. Например, прямые доказательства всегда имеют гораздо большую силу, чем косвенные; высокую доказательственную значимость имеют доказательства, устанавливающие обстоятельства, входящие в предмет доказывания. Кроме того, доказательственная значимость заключения эксперта во многом зависит от логической формы вывода [15, с. 151-152].

На основании вышеизложенного можно констатировать, что реализация принципа осуществления уголовного судопроизводства на основе состязательности и равноправия сторон при адвокатском расследовании диктует необходимость проведения как теоретических исследований, так и системного совершенствования законодательного регулирования особенностей процессуального действия по назначению и производству состязательной судебной экспертизы по адвокатскому запросу.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Международный пакт о гражданских и политических правах. Принят резолюцией 2200 Генеральной Ассамблеи от 16 декабря 1966 года // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml.

2. Уголовный процесс и международные стандарты в области защиты прав человека. Адаптированный вариант доклада. Программа развития ООН // Программа «Содействие в целях развития» (UNDP/DSSP). Бюро по демократическим институтам и правам человека Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе (OSCE/ODIHR). – 2003. – Октябрь.

3. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 16.09.2015 года) // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000206>

4. Махов В.Н. Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений. Монография. – М.: РУДН, 2000.

5. Сахнова Т.В. Судебная экспертиза. – М.: Городец, 2000.
6. <http://zash.web.ur.ru>
7. Бычкова С.Ф. УПК РК Институт специальных знаний. Научно-практический комментарий. Выпуск-2.– Алматы: ТОО «Баспа», 2000.
8. Нормативное постановление Верховного Суда РК от 28 декабря 2009 года №7 «О применении норм уголовного и уголовно-процессуального законодательства по вопросам соблюдения личной свободы и неприкосновенности достоинства человека, противодействия пыткам, насилию, другим жестоким или унижающим человеческое достоинство видам обращения и наказания» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 05.10.2023 г.) /https://online.zakon.kz/Document/?doc_
9. Конституция РК (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.09.2022г.) /https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1105029&pos=6;-106#pos=6;-106
10. Закон Республики Казахстан «О доступе к информации» от 16 ноября 2015 года № 401-V ЗРК (с изменениями и дополнениями по состоянию на 16.03.2025 г.) /https://online.zakon.kz/Document/?doc_
11. Правила организации и производства судебных экспертиз и исследований в органах судебной экспертизы. Утверждены приказом Министра юстиции РК от 27 апреля 2017 года №484. ИС «Параграф» <http://online.zakon.kz>
12. Орлов Ю.К. Заключение эксперта и его оценка по уголовным делам. М., 1995.
13. Закон Республики Казахстан «О судебно-экспертной деятельности» от 10.02.2017 г. № 44-VI (с изменениями и дополнениями по состоянию на 29.12.2025 г.) /https://online.zakon.kz/Document/?doc_
14. УК РК от 4 июля 2014 года № 231-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2016 года) /https://online.zakon.kz/Document/?doc_
15. Орлов Ю.К. Судебная экспертиза как средство доказывания в уголовном судопроизводстве. Научное издание. – М.: РФЦ СЭ МЮ РФ, 2005.

Резюме. В статье изложены результаты аналитического исследования положений действующего уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан, предоставляющих возможности адвокату-защитнику назначать состязательную экспертизу при проведении параллельного расследования по уголовному делу. Акцентируется внимание на проблемных вопросах законодательного регулирования комплексного процессуального действия по назначению и производству судебной экспертизы стороной защиты. Приводятся конкретные примеры процессуальных нарушений, которые встречаются в практике проведения судебных экспертиз и установленные при анкетировании адвокатов, препятствующие реализации принципа осуществления уголовного судопроизводства на основе состязательности и равноправия сторон.

ҚЫЛМЫСТЫҚ СОТ ӨНДІРІСІНДЕ АДВОКАТТЫҚ ТЕРГЕУ ЖҮРГІЗУ БАРЫСЫНДАҒЫ ЖАРЫСПАЛЫҚ САРАПТАМА

Түйін. Мақалада Қазақстанның қолданыстағы қылмыстық-процестік заңнамасының адвокат-қорғаушыға қылмыстық іс бойынша параллельді тергеу жүргізу барысында жарыспалық сараптама тағайындау мүмкіндігін беретін нормаларына жүргізілген талдамалық зерттеудің нәтижелері баяндалады. Қорғау тарапының сот сараптамасын тағайындау және жүргізу бойынша кешенді процестік әрекеттерін құқықтық реттеудің проблемалық мәселелеріне ерекше назар аударылады. Сот сараптамаларын жүргізу тәжірибесінде кездесетін және адвокаттар арасында жүргізілген сауалнама барысында анықталған, сот сараптамаларын жүргізумен байланысты қылмыстық сот ісін жүргізудің жарыспалық және тараптардың тең құқылығы қағидастарын жүзеге асыруға кедергі келтіретін нақты процессуалдық бұзушылықтардың нақты мысалдары келтіріледі.

ADVERSARIAL EXPERT EXAMINATION IN DEFENSE INVESTIGATION WITHIN CRIMINAL PROCEEDINGS

Summary. The article presents the results of an analytical study of the current criminal procedural legislation of the Republic of Kazakhstan, which grants defense counsel the authority to appoint an adversarial expert examination while conducting a parallel investigation in a criminal case. Particular attention is paid to the problematic issues of legislative regulation concerning the complex procedural action of appointing and conducting a forensic examination by the defense. The authors provide specific examples of procedural violations identified in the practice of forensic examinations and revealed through a survey of attorneys, which hinder the implementation of criminal proceedings based on the principles of adversariality and equality of the parties.

Т.Т. БАЛАШОВ,

**д.ю.н., ассоциированный профессор
КазНУ им. аль-Фараби, адвокат АГКА**

С.П. ВАРЕНИКОВА,

к.ю.н., ассоциированный профессор

ОҚЫТУ ОРТАЛЫҒЫНЫҢ ЖҰМЫСЫ ЖАНДАНУДА

Мемлекет басшысы Қазақстан Республикасы Судьялар одағының IX съезінде «Әділ сот мемлекеттің берік тірегі ретінде қызмет етеді, ал сот жүйесі беделді және бейтарап болуы керек» деген болатын. Себебі, сот төрелігінің сапасы заң үстемдігіне кепілдік етеді.

Қарапайым халықтың сот жүйесі мен судьяға деген сенімі билік пен мемлекетке деген сенімімен бірдей. Яғни, судья – мемлекеттің абыройы, ал абырой биігінен көріну әділдік пен аса жоғары жауапкершілікті талап етеді. Сот залынан шыққан әр азамат сот актісінен заңдылық пен әділдік таба алатындай деңгейде болса, онда сенімнің ақталғаны.

Сенім ең алдымен судьяның кәсіби біліктілігі мен адамгершілігіне, әділдігіне байланысты қалыптасады. Сондықтан, судья қызметінде тек заңды білу жеткіліксіз, жоғары моральдық талаптарды сақтау аса маңызды. Бұл ретте еліміздің әскери соттары тарапынан атқарылып жатқан іс-шаралар осы жауапкершілік үдесінен шығуға бағытталған. Елімізде жас судьяларды қолдау және олардың кәсіби қалыптасуы сот жүйесінің маңызды бағыты болып табылады.



Бауыржан ШАНКЕРЕЕВ,
Алматы гарнизоны әскери сотының
судьясы
Жас судьялар кеңесінің төрағасы

Бұдан әрі нақтыласақ, Қазақстан Республикасы Әскери сотының оқу орталығы, оның аясында құрылған оқу-әдістемелік бөлімдер, Жас судьялар кеңесі белсенді жұмыс істейді.

Жалпы айтқанда, аталған орталық кадрлар біліктілігін арттыруда, мысалы, әскери соттарда заңдылықты нығайтып, әскери сот төрағалары мен судьяларының, сот мамандарының кәсіби біліктілігін шыңдауда маңызды орын алады. Әскери судьялар мен сот қызметкерлерінің құқықтық білімін жетілдіріп, Әскери қызмет туралы заң талаптарын түсіндіру, сот тәжірибесін одан әрі жетілдіру, татуластыру рәсімдерін қолдану мен ақпараттық технологияларды тиімді пайдалану бойынша оқыту да орталықтың көп салалы міндеттерінің біріне кіреді.

Орталық, кеңес қай-қайсысы болсын сот ісін жүргізу сапасын, жас мамандарды кәсіби жағынан жетілдіру, кәсіби біліктілікті көтеру мақсатын көздейді. Орталықтың жұмысы оқыту және тәжірибе алмасу бағытын қамтиды.

Оқу орталығының үйлестірушісі, судья Сәкен Сапарғалиұлының бастамасымен жас судьялар мен сот мамандарының білімін жетілдіру мақсатында жыл бойы семинар сабақтары, тақырыптық тренингтер тұрақты түрде өткізіліп, судьялар арасында сот ісін жүргізу, әскери құқық мәселелері бойынша тәжірибе алмасу кездесулері ұйымдастырылады.

ҚР Әскери сотының оқу орталығы мен жас судьялар кеңесінің 2026 жылға арналған бірлескен іс-шараларының жұмыс жоспарына сәйкес, Алматы гарнизонының әскери сотында «Сот медиациясы» тақырыбында тренинг сабақ өтті. Тренингке арнайы медиаторлар мен мамандар шақырылды. Олар сот медиациясының артықшылықтары мен ерекшеліктеріне, сот практикасында қолдану тәртібіне жан-жақты тоқталып, жас судьяларға бағыт-бағдар берді. Сот медиациясының мақсаты тек заңдық шешім табу емес, тараптардың мүдделерін ескере

отырып, қарым-қатынастарын сақтап қалу, сол арқылы татуластыру екеніне баса назар аудартты.

Ал Жас судьялар кеңесі қызметке жаңадан тағайындалған немесе еңбек өтілі аз судьялардың тәжірибе жинап, қалыптасуына көңіл бөледі. Кеңес олардың сот төрелігін жүзеге асырудағы белсенділігін арттырып, кәсіби тұрғыда өсуіне жағдай жасайды. Мысалы, тәжірибелі судьялардан (менторлармен) тәлім алу, біліктілікті арттыру курстарын ұйымдастырады.

Сонымен қатар, жас судьяларға қызметте және одан тыс уақыттары әдеп нормаларын сақтау тәртібі түсіндіріліп, этикалық мәселелер бойынша кеңестер беріледі. Бұлар не үшін қажет десек, судьялық жоғарыда айтқанымыздай жауапкершілігі өте жоғары қызмет. Сот актісі адам тағдырына тікелей әсер етеді. Осы себепті, судьяға қателесуге болмайды. Дегенмен, судья да адам, жұмыс болған жерде қателік кетуі де мүмкін. Осындай қателіктің алдын алуда жаңадан тағайындалған судьяларға бағыт-бағдар көрсету артықтық етпейді. Олар дайын кадрлар, әлеуеті жоғары, дегенмен, тәжірибелі судьялардың тәлімі арқылы кемелденеді. Екі буынның үндесуі, яғни, жас энергия мен тәжірибелі парасаттың үйлесімі ғана әділетті сот жүйесін қалыптастырады.

Орталық пен Жас судьялар кеңесі жұмыстарының нәтижесінде сот корпусының кадрлық деңгейі артқанын ресми мәліметтер растайды.

Судьялық қызметте кәсіби біліктіліктен бөлек жоғары моральдық-адамгершілік қасиеттері мен ел алдында мінсіз беделі болуы талап етіледі. Судьялардың Президент Жарлығымен тағайындалуы да сот тәуелсіздігінің бірден-бір кепілі.

Сот жүйесінің басты міндеті – азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қорғау, ал әділ сот төрелігі – ел ішіндегі тұрақтылық пен қоғамдық сенімнің берік тұғыры екені сөзсіз. Бұл тұрғыда оқыту орталығы мен кеңес мүшелерінің қосар үлесі зор.

ПРАВОВАЯ КУЛЬТУРА СУДЬИ: ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ПЕРЕД ОБЩЕСТВОМ



Исследование правовой культуры открывает перед исследователями дверь в непроницаемый мир тумана. Одни ученые полагают, что правовая культура – это механизмы функционирования правовой системы и институтов. Другие же считают, что она более тесно связана с восприятием и ожиданиями населения в отношении закона и правоприменительных органов.

Ученые-компаративисты в области права и политики сходятся во мнении, что правовая культура – это концепция, которую трудно определить и, прежде всего, реа-

лизовать и измерить. В этом ключе исследователи отмечают, что важно рассматривать правовую культуру как многослойное понятие [1].

Раскрыть теоретическое значение правовой культуры судьи весьма непросто, оно познается на стыке сразу нескольких дисциплин – философии права, социально-правовых исследований и правовой политики.

Под правовой культурой судьи в широком смысле можно понимать комплекс ценностей, норм, принципов и профессиональных качеств, которые формируют его профессиональное поведение, корректное взаимодействие с участниками судебного процесса и правомерное принятие судебных решений.

Исследуя аспекты правовой культуры судьи, ее нужно рассматривать в совокупности следующих основных компонентов – знании законов и принципов, этике, беспристрастности, постоянном совершенствовании и независимости.

Рассматривая содержание правовой культуры судьи, невозможно не отметить этическую составляющую. Важность соблюдения не только юридических, но и этических принципов судьями не может быть недооценена.

Судья занимает важную роль в разрешении конфликтов между людьми или между индивидуумом и государством, стремясь, с одной стороны, восполнить права и интересы сторон конфликта, и, с другой стороны, минимизировать социальные последствия спора. При оценке содержания и последствий разрешаемого конфликта (реальных или потенциальных) судья опирается не только на положения закона, но и на свои внутренние убеждения, которые основаны на моральных и правовых ценностях личности.

Высокий стандарт правового поведения в сфере судопроизводства является краеугольным камнем для обеспечения не только эффективности юридической системы, но и ее этичности.

Судебная этика – совокупность правил поведения судей и других профессиональных участников уголовного, гражданского и арбитражного судопроизводства, обеспечивающих нравственный характер их профес-

сиональной деятельности и внеслужебного поведения, а также научная дисциплина, изучающая специфику проявления требований морали в этой области [2].

Этическое поведение судьи выражается через совокупность правовых и этических норм, ориентиров и ценностей, отражающих аксиологический аспект правовой культуры судьи в контексте его профессиональной деятельности и внеслужебного поведения.

В рамках профессиональной и этической культуры судьи необходимо также учитывать ряд психологических качеств и навыков, которые оказывают влияние на эффективность их служебной деятельности. Среди них особо выделяются эмоциональная стабильность и способность к адекватному коммуникативному поведению в конфликтных ситуациях, как в профессиональной, так и в обыденной жизни.

Правопорядок, моральная устойчивость, готовность к диалогу и очевидное желание внимательно прислушаться к мнению участников судебного разбирательства играют ключевую роль в достижении всестороннего, беспристрастного и честного рассмотрения каждого кейса. Следовательно, высокий уровень правовой культуры в современной системе правосудия зачастую зависит от поведения судей в процессе судебных заседаний. К примеру, презрительное отношение судьи по отношению к участникам процесса, а также резкий, раздраженный тон речи судьи не только не способствуют объективному рассмотрению дела, но и могут стать препятствием для его верного разрешения.

Поэтому принципиально важно продвигать этические принципы в среду судейского сообщества.

В продвижении этического поведения судей значительную роль играет его правовое регулирование. Формирование этических стандартов поведения судей в мировой практике осуществлялось неправительственными организациями, такими, например, как Международная ассоциация судей, Европейской ассоциацией судей,

Консультативным советом европейских судей. В числе европейских стандартов необходимо отметить Европейскую Хартию о статусе судей и рекомендации Комитета министров Совета Европы. Несмотря на то, что они не являются юридически обязательными для исполнения, эти документы оказывают влияние на развитие национального права, служат ориентиром для государств-участников Совета Европы при законодательном закреплении этических стандартов в национальных правовых системах [3].

В казахстанской практике судебские этические кодексы также принимались на съездах судей страны, так, действующий кодекс был принят в 2024 году на IX съезде. Отметим, что в нем учтены универсальные базовые стандарты, провозглашенные в Бангалорских принципах поведения судей и Основных принципах независимости судебных органов [4,5].

Изучение содержания Кодекса судебской этики Республики Казахстан свидетельствует о том, что его применение и область действия простираются далеко за рамки узкого понимания профессиональной этики. Кодекс охватывает широкий круг лиц и областей, на которых он распространяется, включая различные аспекты поведения и общения судей, как в рабочей среде, так и в их внеурочной деятельности.

Главой 4 Кодекса судебской этики Республики Казахстан предусмотрена ответственность за нарушение ее норм. Так, если проверкой будет установлен факт нарушения судьей этических норм без квалифицирующих признаков дисциплинарного проступка, Комиссией по судебской этике принимается решение о наложении на судью общественного порицания. Общественное порицание, как мера реагирования органами судебного сообщества на нарушение судьей этических норм является признаком, характеризующим поведение судьи, но не является дисциплинарным взысканием и не может служить основанием для привлечения судьи к дисциплинарной ответственности. Если по итогам рассмотрения жалобы

будут установлены признаки совершения судьей порочащего проступка, противоречащего судебской этике по основаниям, предусмотренным Конституционным законом, влекущим возбуждение дисциплинарного производства, Комиссия по судебской этике принимает решение о передаче материалов в отношении судьи в Судебное жюри для проверки в его действиях факта совершения порочащего проступка, противоречащего судебской этике, в порядке дисциплинарного производства [6].

В целом, институт привлечения к дисциплинарной ответственности за нарушение судебской этики приветствуется большинством государств.

В США сосуществуют Кодекс поведения федеральных судей и отдельный Кодекс для судей Верховного Суда, который был принят в 2023 году на фоне скандалов с подарками. Нарушение Кодекса поведения судей США, где предусматриваются вопросы получения подарков, дисквалификации и участия судей во внешней деятельности, влечет дисциплинарную ответственность. При этом, реже применяется увольнение судей, процесс которого забюрократизирован импичментом в Конгрессе с последующим одобрением Сената [7].

В некоторых странах, нарушение этики судьями могут и не наказываться дисциплинарным взысканием. Например, п. 3 ст. 68 Судейского кодекса Армении устанавливает, что нарушение правил этики не может являться основанием для привлечения судьи к дисциплинарной ответственности [8].

В Великобритании формы дисциплинарной ответственности выделяются на ответственность перед судебским сообществом, перед гражданским обществом, перед правительством и перед Парламентом. Ответственность перед гражданским обществом носит неформальный характер, и поэтому не предполагает проведения какого-либо разбирательства. Обсуждение поведения судей может происходить на уровне гражданского сообщества и СМИ.

Анализируя вышеуказанное, можно утверждать, что национальные кодексы

судейской этики являются универсальным институтом формирования этического поведения для самих судей, а также достойным ответом на запросы общества о справедливом правосудии. Пределы и их юридическая природа может отличаться, в странах англо-саксонской правовой семьи она более широкая. Но единым для всех остается защита основных принципов правосудия – независимости и беспристрастности судей, а также закрепление стандартов этического поведения в профессиональной деятельности и за ее пределами.

Отметим, что этика судьи проявляется не только в поведении, но и в правовых убеждениях и ценностях, которые наравне с правовыми знаниями служат фундаментом принятия справедливых решений и побуждением чувства ответственности перед обществом.

Ә. АМАНГЕЛЬДИЕВ,
судья Специализированного
межрайонного
административного суда
города Алматы

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Blankenburg, E. (1997) «Civil litigation rates as indicators for legal culture» in D. Nelken (ed.), *Comparing Legal Cultures*, Aldershot, UK: Dartmouth, pp. 41–68.

2. Кони, А. Ф. Нравственные начала в уголовном процессе. Избранные работы / А. Ф. Кони. — Москва : Издательство Юрайт, 2024. — 152 с. — Текст: электронный // — URL: <https://urait.ru/bcode/538688> (дата обращения: 08.04.2024).

3. Луценко, Е. С. Международные стандарты судебной этики (часть I) / Е. С. Луценко // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. — 2021. — № 3(130). — С. 79-84. — EDN МНММUD.

4. Бангалорские принципы поведения судей / ООН. — Электрон. журн. — Гаага: 26 ноября 2002 года. // — URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/bangalore_principles.shtml (дата обращения: 20.03.2026).

5. Основные принципы независимости судебных органов (приняты седьмым Конгрессом ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями, Милан (Италия), 26 августа – 6 сентября 1985 г.) // — URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/indep.shtml (дата обращения: 20.03.2026).

6. Кодекс судебной этики / Верховный Суд Республики Казахстан. — 4 октября 2024 года. // — URL: <http://www.sud.gov.kz/rus/content/kodeks-sudeyskoj-etiki> (дата обращения: 20.03.2026).

7. Lawrence Hurley. Lawrence Hurley covers the Supreme Court for NBC News. // — URL: <https://www.nbcnews.com/politics/supreme-court/supreme-court-code-of-conduct-rcna124951> (дата обращения: 20.03.2026).

8. Судебный кодекс Республики Армения // — URL: (дата обращения: 08.04.2024).

ADILET ҚОСЫМШАСЫНЫҢ МҮМКІНДІГІ МОЛ

Атқарушылық іс жүргізу саласы заман талабына сай жаңғыртылып жатыр. Олар халыққа қызмет көрсету саласын ыңғайлы ету мақсатын көздейді. Сондай жаңашылдықтың бірі заманауи цифрлық құрал – Adilet қосымшасы. Бұл қосымша арқылы азаматтар сот орындаушылардың кеңсесіне бармай-ақ, атқарушылық іс жүргізулер бойынша ақпаратты онлайн режимге алады. Яғни, үйге немесе жұмыс орнында отырып-ақ өзіне қажетті мәліметтерге қол жеткізеді.



**Айнұр АСҚАР,
жеке сот орындаушы**

Осыдан-ақ Adilet қосымшасының азаматтар мен сот орындаушылар арасындағы өзара байланысты барынша қарапайым, ашық әрі қолжетімді етуге бағытталғанын көруге болады. Енді аталған қосымшаның басты ерекшеліктеріне тоқталып өтсек, оның көмегімен азаматтар:

- ЖСН бойынша берешектің бар-жоғын тексере алады;
- атқарушылық іс жүргізудің мәртебесін біле алады;
- шектеулер туралы, оның ішінде шетелге шығуға тыйым салу жөнінде ақпарат ала алады;

- сот орындаушысының байланыс мәліметтерімен таныса алады;
- берешекті жедел түрде төлеу мүмкіндігіне ие.

Қосымшада ыңғайлылыққа ерекше көңіл бөлінген – интерфейсі түсінікті, ал негізгі функциялардың барлығы бірнеше батырманы басу арқылы қолжетімді.

Ең бастысы, AdiletGov қосымшасын пайдалану арқылы жағымсыз жағдайлардың алдын алуға болады. Мысалы, ел аумағынан тыс сапарлап шығар алдында берешектің

болуы шектеулерге әкелуі мүмкін. Сондай жағдай болмас үшін әрбір азамат өзінің қарызы бар-жоқтығын алдын ала тексере алады. Яғни, болуы мүмкін келеңсіздікке жол бермейді.

Қазіргі таңда мемлекеттік қызметтер жаппай цифрландырылып жатыр. Осы жағдайда AdiletGov қосымшасы халықтың құқықтық сауаттылығын арттырып қана қоймайды, сонымен бірге қажетті ақпараттарға қолжетімділікті жеңілдетеді. Бұл өз кезегінде қызмет көрсету сапасын одан әрі жақсартады. Яғни, AdiletGov қосымшасын халыққа жайлылық, ыңғайлылық тудыруға бағытталған маңызды қадам ретінде бағалауға болады.

AdiletGov қосымшасы азаматтардың уақытын үнемдейтін, жүйе жұмысының ашықтығын арттыратын және сот шешімдерінің тиімді орындалуына ықпал ететін заманауи шешім.

Осы тұста борышкердің шоттары, оның ішінде жалақы шоты бұғатталған жағдайда не істеу керектігі жайлы да тоқталып өткен жөн болар, себебі, азаматтар үшін бұл өте қажетті сұрақ.

Заңға сәйкес, атқарушылық іс жүргізу аясында сот орындаушысы борышкердің банк шоттарына тыйым салуға құқылы. Яғни, сот орындаушысы заңмен белгіленген мәжбүрлеп орындату шараларының бәрін қолдана алады.

Сондықтан, мұндай жағдайда борышкер жасайтын нақты әрекеттер тәртіпке сай өрбуі керек.

-Біріншіден, борышкер бұғаттаудың себебін анықтауы қажет. Мұны AdiletGov қосымшасы арқылы жасауға болады. Онда берешек туралы ақпарат пен атқарушылық іс жүргізудің мәртебесі көрсетіледі.

- Екіншіден, істі жүргізіп отырған сот орындаушысымен байланысуы қажет. Байланыс мәліметтері де қосымшада қолжетімді. Жеке сот орындаушысы қарыз сомасын, өтеу тәртібін және мәселені шешу жолдарын түсіндіреді.

-Үшіншіден, егер сөз жалақы шоты туралы болса, борышкер сот орындаушысына жұмыс орнынан анықтама немесе жалақы түсетін банк шотының үзінді көшірмесін ұсынуы қажет. Заңнамаға сәйкес, жалақыдан өндіріп алу белгілі бір шектеулерді сақтай отырып жүргізіледі және табысты толықтай ұстап қалуға жол берілмейді.

Сондай-ақ мына жайтты да ескеру маңызды, тыйым салу шаралары негізсіз автоматты түрде алынбайды.

Сондықтан, шоттар бұғатталған жағдайда үрейге бой алдырмай, мәселені кезең-кезеңімен шешуге тырысу қажет, яғни, ақпаратты тексеру, сот орындаушысымен байланысу және берешекті реттеу әрекеттерін жасаған жөн.

АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОЛИТИКА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В ОБЛАСТИ ТРУДА

Государственная политика в области труда представляет собой одну из ключевых составляющих социально-экономического развития любого государства, определяя не только условия занятости населения, но и вектор формирования человеческого капитала, как важнейшего ресурса конкурентоспособности национальной экономики. М.Х. Хасенов подчеркивает, что государственная политика выражается не только через нормативные правовые акты, но также через стратегии, доктрины и государственные программы, которые отражают ключевые направления деятельности и приоритеты государства в конкретной сфере общественных отношений.



В Республике Казахстан, провозгласившей себя социальным государством, сфера труда всегда находилась в фокусе законодательного регулирования. Однако принятие новой Конституции РК на республиканском референдуме 15 марта 2026 года ознаменовало собой новый этап в развитии национального трудового права, потребовав переосмысления концептуальных основ государственной политики в данной сфере и их корреляции с отраслевым законодательством, прежде всего Трудовым кодексом Республики Казахстан (далее – ТК РК).

Новая Конституция РК вносит фундаментальные изменения в правовую архитектуру регулирования труда, закладывая основы государственной политики, существенно расширяющие горизонты социальной защиты и одновременно ориентированные на инновационное развитие. Так, в ст. 3 Конституции закреплено, что развитие человеческого капитала, образования, науки, инноваций признается стратегическим направлением деятельности государства [2]. Данное положение выводит политику занятости за рамки сугубо количественных показателей (уровень безработицы, количество созданных рабочих мест) в плоскость качественных характеристик (профессионализм, мобильность, соответствие квалификации требованиям цифровой экономики).

Центральное место в конституционном регулировании трудовых отношений занимает ст. 27, которая не только провозглашает право каждого на труд и свободный выбор рода деятельности и профессии, но и вводит императивный запрет принудительного труда с четко очерченными исключениями (на основании судебного акта о признании лица виновным в совершении уголовного или административного правонарушения, либо в условиях чрезвычайного или военного положения) [2]. Принудительный подразумевает собой любую работу или службу, выполнение которой требуется от лица под угрозой наказания и на которую данное лицо не давало своего добровольного согласия [3, с. 52].

Это положение служит надежной кон-

ституционной гарантией от любых форм внеэкономического принуждения, включая практики, не связанные с трудовыми отношениями. Примечательно, что Трудовой кодекс, в свою очередь, развивая данную конституционную норму, детализирует понятие принудительного труда и устанавливает механизмы восстановления нарушенных прав, включая материальную ответственность работодателя [4]. Важно подчеркнуть, что в п. 2 ст. 27 Конституции гарантируется вознаграждение за труд без какой-либо дискриминации, что в системной связи со ст. 16, запрещающей дискриминацию по любым обстоятельствам, включая пол, расу, национальность, язык, отношение к религии и иные, формирует конституционно-правовую основу для политики равной оплаты за труд равной ценности.

Одним из ключевых направлений государственной политики в области труда выступает институционализация социального партнерства. ТК РК в пп. 7 ст. 1 определяет социальное партнерство как систему, основанную на равноправном сотрудничестве, и предусматривает заключение соглашений на республиканском, отраслевом и региональном уровнях, а также коллективных договоров на уровне организаций [4]. Следует отметить, что государственная политика в сфере труда в Казахстане последовательно движется в направлении расширения сферы договорного регулирования, что соответствует мировым тенденциям и принципам Международной организации труда, членом которой является Казахстан.

Важной новацией, закрепленной на конституционном уровне и получившей развитие в ТК РК, является признание и гарантирование права на индивидуальные и коллективные трудовые споры с использованием установленных законом способов их разрешения. Данное положение придает конституционный статус институту разрешения трудовых конфликтов, что ранее было закреплено лишь на уровне отраслевого законодательства. ТК РК (пп. 16 ст. 1) определяет трудовой спор как разногласия по вопросам применения трудового зако-

нодательства, выполнения или изменения условий соглашений, трудового и коллективного договоров, актов работодателя, предусматривая как досудебные, так и судебные способы защиты [4]. Конституционное признание этого права повышает гарантии его реализации и обязывает государственные органы, включая суды, обеспечивать эффективное и своевременное разрешение трудовых споров, что имеет принципиальное значение для стабильности трудовых отношений.

Не менее значимым представляется анализ государственной политики в области охраны труда и обеспечения безопасности на производстве. Охрана труда включает не только правовые нормы, регулирующие отдельные аспекты трудовых отношений, но и совокупность практических мероприятий, направленных на обеспечение права каждого человека на труд в безопасных условиях. Цель данных мероприятий заключается в создании таких условий труда, которые обеспечивают сохранение жизни и здоровья работников в процессе их трудовой деятельности [5, с. 102].

Конституция (ст. 27) гарантирует право на условия труда, отвечающие требованиям безопасности и гигиены [2]. ТК РК, в свою очередь, оперирует развитой системой понятий, включая «безопасность труда», «охрану труда», «систему управления охраной труда», «мониторинг безопасности и охраны труда». Государство, реализуя политику в этой сфере, не только устанавливает нормативы и требования, но и создает организационно-правовые механизмы контроля, включая декларирование деятельности работодателя, а также институт технических инспекторов по охране труда из числа представителей работников.

В контексте новой Конституции, закрепившей обязанность государства охранять окружающую среду, благоприятную для жизни и здоровья человека, и ответственность должностных лиц за сокрытие фактов, угрожающих жизни и здоровью людей, система охраны труда приобретает межотраслевой, комплексный характер, выхо-

дя за пределы сугубо трудовых отношений.

Цифровизация экономики и государственного управления находит отражение и в сфере труда. Конституция в ст. 21 гарантирует защиту персональных данных от незаконного сбора, обработки, хранения и использования, в том числе с применением цифровых технологий [2]. Трудовой кодекс, отвечая на вызовы времени, вводит понятие «единая система учета трудовых договоров» – информационную систему, предназначенную для автоматизации учета трудовых договоров, трудовой деятельности и численности работников. Данная мера, будучи элементом государственной политики, направлена на повышение прозрачности трудовых отношений, сокращение теневой занятости, упрощение административных процедур для работодателей и обеспечение защиты прав работников.

Примечательно, что введение такой системы корреспондирует с конституционными требованиями открытости и доступности информации, касающейся прав и свобод граждан, а также с обязанностью государственных органов обеспечить каждому возможность ознакомиться с затрагивающими его права документами и решениями.

В контексте анализа государственной политики необходимо остановиться на вопросах обеспечения занятости и социальной защиты работников. Конституция в ст. 31 гарантирует минимальный размер заработной платы и пенсии, социальное обеспечение по возрасту, болезни, инвалидности, потере кормильца [2]. При этом особо поощряются добровольное социальное страхование и иные формы социального обеспечения, что указывает на стремление государства к диверсификации источников социальной защиты и стимулированию личной ответственности граждан за свое благосостояние. Трудовой кодекс, реализуя эти конституционные установки, устанавливает механизмы определения минимальной заработной платы, порядок оплаты труда при отклонении от нормальных условий, гарантии и компенсации для работников, занятых на тяжелых работах и работах с

вредными (особо вредными), опасными условиями труда. Важно, что государственная политика в области труда сегодня строится на сочетании императивных норм, устанавливающих минимальные социальные стандарты, и диспозитивных механизмов, позволяющих сторонам трудовых отношений улучшать эти стандарты посредством коллективно-договорного регулирования.

Проведенный анализ позволяет заключить, что государственная политика Республики Казахстан в области труда, сформированная на основе новой Конституции 2026 года и детализированная в Трудовом кодексе, представляет собой внутренне согласованную, иерархически выстроенную систему правовых норм и институтов. Ее концептуальными основами выступают:

1) признание человека высшей ценностью и установление социального государства в качестве конституционной формулы;

2) закрепление права на труд в широком смысле, включая свободу выбора профессии, запрет принудительного труда и дискриминации;

3) формирование многоуровневой системы социального партнерства, обеспечивающей баланс интересов работников, работодателей и государства;

4) цифровая трансформация учета трудовых отношений, направленная на по-

вышение прозрачности и подотчетности; 5) интеграция охраны труда в общую систему управления профессиональными рисками.

Принятие Конституции несмотря на то, что документ еще не введен в действие, задает новые ориентиры для развития трудового законодательства, требуя дальнейшей гармонизации отраслевых норм с конституционными принципами. Перспективными направлениями научных исследований в данной области могут стать вопросы имплементации конституционных положений о развитии человеческого капитала в механизмы профессиональной подготовки и переподготовки кадров, а также анализ правоприменительной практики в условиях цифровизации трудовых отношений и внедрения единой системы учета трудовых договоров.

Т. АБАЙДЕЛЬДИНОВ,
кандидат юридических наук,
доцент кафедры гражданского
права, гражданского процесса
и трудового права
КазНУ им. аль-Фараби

А.Б. РАХМЕТУЛИН,
студент юридического факультета
КазНУ имени аль-Фараби

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Хасенов М.Х. Трудовое право Республики Казахстан: В 3-х томах. Том 1. Общая часть: учебник. – Алматы: Smart University Press, 2023. – 504 с.
2. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 15 марта 2026 г.) (не введен в действие) (дата обращения: 26.03.2026)
3. Присекин А.В., Парин Д.В., Абоян А.А. Принудительный труд как форма современного рабства // Закон и право. – 2020. – № 5. – С. 51-54.
4. Трудовой кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 414-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.03.2026 г.) (дата обращения: 27.03.2026)
5. Абайдельдинов Т.М. Некоторые вопросы трудового законодательства об охране труда // Вестник КазНУ. Серия юридическая. – 2011. – №3 (59). – С. 101-105.

АВТОРСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ТЕОРИИ РАЗДЕЛЕНИЯ ВЛАСТЕЙ И ДУХ КОНСТИТУЦИИ В КОНТЕКСТЕ КОНСТИТУЦИОННОЙ РЕФОРМЫ КАЗАХСТАНА

ВВЕДЕНИЕ

Современная государственность зиждется на фундаментальном принципе — разделении властей, который служит основой демократического устройства и правового государства. Данный принцип, сформулированный еще в трудах Шарля Монтескье, получил развитие и уникальное осмысление в национальных правовых системах.

В классическом понимании суть теории разделения властей заключается в следующем: парламент издает законы, исполнительная власть их исполняет, а судебная власть осуществляет правосудие. Однако в реальности эти ветви не существуют изолированно. Государственная власть по своей природе едина, а разделение властей представляет собой не механическое распределение функций, а внутреннюю систему баланса, взаимного контроля и ответственности.

Учредителем государства выступает народ, а Конституция является его учредительным актом. Следовательно, государство представляет собой не просто аппарат управления, а политический институт, созданный народом для реализации общественных интересов.

ГОСУДАРСТВО, ЗАКОН И СУВЕРЕННАЯ ВОЛЯ

Государство, обладая суверенной властью и правом законодательной инициативы, способно регулировать все аспекты



Азамат НУРБОЛАТОВ,
кандидат юридических наук,
директор ТОО «Adilettik.kz»

общественной жизни. Закон, как форма выражения государственной воли, становится универсальным инструментом управления обществом. Однако, как отмечается в Конституции Республики Казахстан, источником государственной власти является народ, а не органы власти, действующие от его имени.

В этом заключается фундаментальное противоречие между позитивным и естественным правом. Позитивное право, выраженное в тексте закона, может подчинять себе социальную реальность, изменяя её под нужды государства. Но народ, как учредитель государства, закрепил в Конституции приоритет естественных, неотчуждаемых прав человека, которые определяют содержание и применение законов (ст. 12 Конституции РК 1995 года и ст. 15 Конституции РК 2026 года) [1], [2].

Таким образом, народ, создавая государство и его институты, одновременно установил границы государственной власти, подчинив ее принципам естественного права.

КОНСТИТУЦИОННЫЙ СУД КАК ГАРАНТ ЕСТЕСТВЕННОГО ПРАВА («На то и щука, чтобы карась не дремал»)

Исторический опыт убедительно показывает, что одной лишь декларации о высшей ценности прав и свобод человека недостаточно для защиты личности от произвола государственной власти. Государство, наделенное суверенитетом и правом издавать законы, потенциально способно подчинить себе социальную реальность, маскируя интересы власти под формулу «всеобщей воли».

В этой связи особое значение приобретает институт конституционного контроля, главной функцией которого является проверка соответствия законодательства основополагающим принципам Конституции.

Роль Конституционного Суда можно метафорически выразить народной поговоркой: «На то и щука, чтобы карась не дремал».

Данная образная формула отражает суть конституционного контроля – противовес суверенной воле государства, ограничивающий её властью естественного права. Конституционный Суд призван не просто толковать текст Конституции, но и охранять ее дух – систему ценностей, лежащих в основе демократического строя.

Таким образом, наличие процедуры судебной проверки конституционности законов обеспечивает баланс между позитивным и естественным правом. Конституционный Суд становится фильтром между законодательной волей и правами человека, подтверждая, что не всякая норма, выраженная в форме закона, является правовой по своей сути.

ВЕРХОВЕНСТВО ЗАКОНА И ПРАВА

Традиционно в юридической науке различаются два взаимосвязанных, но не тождественных понятия – верховенство закона и верховенство права. Первое характеризует обязательность исполнения позитивных норм, установленных Парламентом, второе – признание приоритета справедливости, морали и естественных прав человека над любыми формальными предписаниями.

Судебная практика Республики Казахстан демонстрирует, что данные категории не всегда совпадают. Верховный Суд, как высшая судебная инстанция, обеспечивает верховенство закона, то есть последовательное применение норм позитивного права. Однако Конституционный Суд – единственный орган, уполномоченный разрешать вопросы права, а не только закона, и давать официальное толкование Конституции, стоящей на вершине правовой иерархии (ст. 23 о Конституционном Суде) [3].

С началом работы Конституционного Суда в 2023 году стала очевидна новая тенденция: ряд действующих законов были признаны противоречащими Конституции и, следовательно, неправовыми. Это показало, что формальное соответствие норме закона не гарантирует ее правового содержания, если она нарушает базовые права человека.

Следовательно, верховенство права в иерархии источников занимает более высокий уровень, чем верховенство закона. Закон, не основанный на принципах права, не может считаться легитимным.

КОНКУРЕНЦИЯ ЕСТЕСТВЕННОГО И ПОЗИТИВНОГО ПРАВА: КОНСТИТУЦИОННАЯ ПРАКТИКА И ПРИМЕРЫ

Вопрос о соотношении естественного и позитивного права остается ключевым для правовой системы любого государства. Эти два начала представляют разные источники легитимности: одно – морально-философское, другое – формально-юридическое.

Доктрина конституционного права исходит из принципа, согласно которому при разрешении коллизий норм внутри одного правового источника предпочтение всегда должно отдаваться тем нормам, которые обеспечивают и защищают права и свободы человека и гражданина. Этот принцип закреплён в Конституциях Республики Казахстан 1995 и 2026 годов.

Так, в соответствии с ч. 1 ст. 1 Конституции, человек, его жизнь, права и свободы являются высшей ценностью государства. В ст. 12 установлено, что права и свободы человека принадлежат каждому от рождения, признаются абсолютными и неотчуждаемыми, а также определяют содержание и применение законов и иных нормативных правовых актов.

Если между нормами позитивного и естественного права возникает противоречие, оно должно разрешаться в пользу последнего. Данное положение подтверждается ч. 3 ст. 39 Конституции 1995 года, согласно которой не допускается ограничение прав и свобод граждан по политическим мотивам и ни при каких обстоятельствах не подлежат ограничению права, закрепленные в ст.ст. 11, 13-15, п. 1 ст. 16, ст. ст. 17, 19, 22 и п. 2 ст. 26 Конституции.

Аналогичные положения закреплены и в Конституции 2026 года, в частности в п. 3 ст. 41.

Тем самым Конституция Республики Казахстан – как действующая, так новая – закрепляет приоритет естественного права над позитивным, то есть над законами, которые издает Парламент. Эта концепция соответствует духу международных докумен-

тов – Уставу ООН [4], Всеобщей декларации прав человека [5] и Международному пакту о гражданских и политических правах [6].

Естественные права существуют объективно, независимо от их формального закрепления в позитивном праве. Именно поэтому философия эпохи просвещения, провозгласившая человека центром мироздания, заложила идею о верховенстве права как выражении справедливости и человеческого достоинства.

Таким образом, с началом работы Конституционного Суда в 2023 году Казахстан получил реальный инструмент утверждения верховенства права – наряду с верховенством закона, но стоящий над ним по иерархии.

В ЗАЩИТУ СУДЕЙ ЗАМОЛВИТЕ СЛОВО

Показательным примером конкуренции норм естественного и позитивного права стало обращение бывшего судьи Канта Дуйсембиева в Конституционный Суд Республики Казахстан, рассмотренное 21 апреля 2023 года [7].

Дуйсембиев, ссылаясь на положения Конституции, обжаловал нормы законодательства, которые исключали возможность судебного пересмотра решений Высшего Судебного Совета об освобождении судей от должности. Он аргументировал, что право на судебную защиту принадлежит каждому – включая судей и бывших судей – и не может быть ограничено никакими иными актами.

Конституционный Суд однако не согласился с этими доводами и постановил, что особый порядок освобождения от должности судей не ущемляет их право на судебную защиту, закрепленное в п. 2 ст. 13 Конституции. При этом суд подчеркнул, что решения Высшего Судебного Совета являются окончательными и не подлежат судебному обжалованию.

Такой вывод, по сути, вступает в противоречие сам с собой: отрицая возможность судебного обжалования акта, Конститу-

ционный Суд тем самым признает существование ограничения права на судебную защиту, которое Конституция провозглашает абсолютным.

Для обоснования своей позиции Конституционный Суд сослался на Постановление Конституционного Совета от 29 марта 1999 года № 7/2, согласно которому судьи не вправе обжаловать решения об освобождении их от должностей, вынесенные Президентом или Сенатом Парламента, «в связи с особым конституционным статусом» этих органов [8].

Однако «особый конституционный статус» Президента и Парламента не делает их решения выше Конституции. Напротив, именно Конституция учреждает эти органы и определяет пределы их полномочий. Следовательно, лишение судьи возможности обжаловать решение об освобождении от должности нарушает саму суть конституционного принципа права на судебную защиту, закрепленного в п. 2 ст. 13.

В данном деле мы наблюдаем превалирование норм позитивного права над нормами естественного, тогда как Конституция Республики Казахстан, исходя из ст.ст. 1, 12 и 39, устанавливает обратный приоритет – верховенство естественного права. Игнорирование этого принципа Конституционным Судом подрывает идею верховенства права и свидетельствует о необходимости доктринального пересмотра подобных подходов.

Таким образом, приведённый пример наглядно демонстрирует, что даже высшие органы конституционного контроля могут оказаться в плену позитивистского подхода, подменяющего дух Конституции её буквальным толкованием. Это ещё раз подтверждает необходимость осмысления Конституции не только как совокупности юридических норм, но и как живого выражения воли народа, ее создавшего. Ведь именно за пределами формальных конструкций лежит подлинный смысл Основного Закона – его внутренний стержень, или, иначе говоря, дух Конституции, который отражает дух самого народа Казахстана.

ДУХ КОНСТИТУЦИИ – ЭТО ДУХ НАРОДА КАЗАХСТАНА

Прежде всего необходимо раскрыть категорию «дух».

В философско-антропологическом смысле дух представляет собой внутренний стержень человека, источник его нравственной силы и воли к действию. В этом контексте можно утверждать, что и Конституция как живой правовой организм обладает своим «духом» – внутренней ценностной основой, отражающей волю и мировоззрение народа, ее принявшего.

Конституция Республики Казахстан, будучи актом народного учредительства, воплощает совокупную волю всего народа Казахстана, а потому несомненно обладает собственным духом – Духом народа Казахстана. Хотя данная категория не имеет строго юридического определения, она может быть выявлена посредством системного анализа содержания Основного Закона.

Для обывателя Конституция может представляться совокупностью статей, регулирующих различные стороны государственного устройства. Однако в действительности любой нормативный правовой акт имеет внутреннюю иерархию норм: среди них существуют положения, обладающие повышенной юридической и ценностной значимостью и составляющие концептуальное ядро правового текста. Конституция Республики Казахстан не является исключением. В ней можно выделить нормы высшего значения – своего рода опорные положения, определяющие смысл и направленность всего конституционного строя.

К числу таких норм относятся принципы Суверенитета, Независимости, унитарности, территориальной целостности и формы правления. Их особый статус подтверждается как историей конституционного развития, так и самим текстом Основного Закона. Так, первоначальная редакция ст. 91 Конституции 1995 года предусматривала неизменность унитарности, территориальной целостности и формы правления Республики. В последующем в перечень неизменных

положений была включена и независимость государства, что подчеркнуло ее исключительное значение. А принятая на республиканском референдуме 15 марта 2026 года новая Конституция добавила к перечню неизменных ценностей также Суверенитет.

При этом следует обратить внимание, что среди перечисленных ценностей именно «Суверенитет» и «Независимость» в тексте новой Конституции пишутся с заглавной буквы, тогда как «унитарность», «территориальная целостность» и «форма правления» – со строчной. Представляется, что такое графическое выделение двух равновеликих абсолютов не является случайным.

В сакральных текстах (и конституция нового типа все чаще перенимает эту стилистику) имена собственные (Аллах, Бог, Природа) пишутся с заглавной буквы, в отличие от описательных атрибутов (милость, могущество). «Суверенитет» и «Независимость» здесь выступают как имя государства-нации. Это не признак, а сущность. Казахстан не просто «обладает суверенитетом и независимостью» – Казахстан есть Суверенитет и Независимость. Заглавная буква в данном контексте выполняет функцию акта политической канонизации государственности. Суверенитет и Независимость предстают не как свойства, подлежащие градуированию, а как сакральная граница, за которую невозможно перейти без утраты самой сути государственного бытия. Строчная буква сигнализировала бы об измеримости этих категорий: нельзя «чуть-чуть» обладать Суверенитетом так же, как нельзя «чуть-чуть» быть Независимым. Это онтологический, а не количественно определяемый статус. Если оба слова пишутся с большой буквы, они становятся неопируемыми величинами: они есть целиком и полностью, либо их нет. А поскольку они есть (по факту принятия Конституции), они абсолютны.

Тем самым авторы новой Конституции выводят эти два понятия из ряда юридических терминов в ряд священных артефактов нации. Когда оба термина становятся именами собственными, Конституция устанавливает,

что Суверенитет и Независимость – это два «глаза» государства, видящие одно и то же целое, но с разных ракурсов.

Суверенитет (внутренний абсолют): Государство никому не подчинено внутри своих границ (см. п. 2 ст. 2 Конституции 2026 года, где утверждается, что «Суверенитет Республики Казахстан распространяется на всю ее территорию»). Это вертикаль: никто не стоит выше Суверенитета.

Независимость (внешний абсолют): Государство не растворено вовне среди прочих факторов международных отношений. Это горизонталь: оно не является провинцией, колонией или сателлитом. Оно представляет собой отдельную точку в пространстве мирового бытия.

В этом заключается их диалектическое единство – «тождество различий». Классическая теория (Ж. Боден, Т. Гоббс) часто рассматривала независимость как следствие суверенитета. Новая Конституция 2026 года постулирует обратное или, точнее, тождество: Независимость есть форма существования Суверенитета, а Суверенитет есть способ реализации Независимости. Они различны, но едины.

Унитарное устройство Казахстана – осознанный выбор, обусловленный историческим опытом децентрализации власти, приводившей в прошлом к ослаблению и утрате государственной независимости.

Таким образом, такие ценности, как Суверенитет, Независимость, унитарность, территориальная целостность и форма правления, составляют «конституционное ядро» государства, выражающее его дух и смысл существования. Следовательно, эти принципы обладают не только юридическим, но и духовно-нравственным измерением. Они являются основой национального самоопределения и символом исторической преемственности казахского народа.

Вопросу исторической преемственности казахского народа подробно посвящена моя статья «Алашский проект: возвращение исторической справедливости», опубликованная в журнале «Заң» № 3 за 2026 год

[9]. В данном контексте следует отметить, что казахстанская модель 2026 года учла замечания ученых. В обновленной Преамбуле указывается: «Мы, единый народ Казахстана, укрепляя государственность на исконно казахской земле, сохраняя преемственность тысячелетней истории Великой Степи, подтверждая унитарный характер государства, неприкосновенность его границ и территориальной целостности...». Тем самым политически подтверждено и юридически узаконено в главном политико-правовом документе страны, что Казахстан является прямым преемником кочевой цивилизации Великой Степи. Выражение «исконно казахская земля» несет в себе не только географическое, но и историко-культурное содержание. Оно указывает на преемственность современной государственности Казахстана с предшествующими формами политической организации – от сакских и тюркских государственных образований до Казахского ханства и Казахской ССР.

Уместно отметить, что в правовой науке Казахстана длительное время не поднимался вопрос о необходимости изменения текста Преамбулы Конституции Республики Казахстан 1995 года. Лишь в 2024 году казахстанский юрист А.А. Салимгерей в своих научных трудах обосновал необходимость пересмотра отдельных положений Преамбулы. В частности, им отмечено, что Преамбула Конституции Казахстана нуждается в изменении и что цитата Преамбулы: «созидающая государственность на исконной казахской земле», фактически перечеркивает многовековую историю по развитию казахской государственности, когда на территории современного Казахстана функционировали известные государственные образования, включая Казахское ханство [10] (Преамбула Конституции Республики Казахстан не закрепляет преемственность казахской государственности и создаёт потенциальную угрозу для национальной безопасности страны. 14.03.2024г.// https://prg.kz/document/?doc_id=33504024&pos=11;246). А.А. Салимгерей справедливо писал: «По-

зиция Казахстана по отстаиванию национальных интересов должна иметь четкую законодательную основу, и прежде всего в содержании Конституции Республики Казахстан, что позволит более эффективно противодействовать внешним угрозам, затрагивающим территориальную целостность страны» [11] (Почему необходимо вносить поправки в преамбулу Конституции и Республики Казахстан. 28 марта 2024 г. «Казахстанская правда»).

Вместе с тем Конституция исходит из того, что государство является продуктом человеческого разума и воли. Как отмечал Аристотель, человек – «существо общественное и политическое» [12], а потому учреждение государства выступает естественным результатом общественной необходимости. Народ Казахстана, объединенный общей исторической судьбой, именно в этом качестве выступил учредителем государства и источником всей государственной власти.

Однако, передавая государству часть своих полномочий, включая монополию на применение насилия, народ одновременно установил пределы этой власти. Эти границы зафиксированы в Конституции – в тех нормах, которые провозглашают жизнь, права и свободы человека высшей ценностью государства (ст. 1, ч. 1; ст. 39, ч. 3 Конституции РК 1995 года).

Следует отметить, что человекоцентричная модель государства заложена и в основе новой Конституции. В новой Преамбуле права и свободы человека впервые провозглашены в качестве основного приоритета государства.

Таким образом, именно данные положения, наряду с принципами Суверенитета, Независимости, унитарности, территориальной целостности и формы правления, составляют «Дух» Конституции Республики Казахстан. Они отражают волю народа как учредителя государства и определяют смысл существования всей правовой системы.

Их изменение или пересмотр означали бы не просто правовую модификацию тек-

ста, а искажение самой сущности Основного Закона – нарушение воли народа Казахстана. Следовательно, «Дух Конституции» следует понимать как совокупность вечных, неизменных принципов, воплощающих идентичность, достоинство и суверенную волю казахстанского народа.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение следует отметить, что Конституция Республики Казахстан – это не просто юридический документ, закрепляю-

щий основы государственного строя. Это – выражение исторической памяти, нравственных устоев и суверенной воли народа, создавшего свое государство. Дух Конституции – это дух народа Казахстана, его стремление к справедливости, согласию и созиданию. Сохранение и укрепление этого духа представляет собой не только правовую, но и моральную обязанность каждого гражданина, служащую залогом устойчивости и поступательного развития казахстанской государственности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Конституция Республики Казахстан, принятая 30 августа 1995 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.09.2022 г.). – Алматы: Юрист, 2022.
2. Конституция Республики Казахстан, принятая на республиканском референдуме 15 марта 2026 года.
3. Конституционный закон Республики Казахстан от 5 ноября 2022 года № 153-VII ЗПК «О Конституционном Суде Республики Казахстан».
4. Устав Организации Объединенных Наций (принят в г. Сан-Франциско 26.06.1945) – URL: <https://www.un.org/ru/about-us/un-charter>.
5. Всеобщая декларация прав человека. – ООН, 1948 – URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.
6. Международный пакт о гражданских и политических правах. – ООН, 1966. – URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol
7. Нормативное постановление Конституционного Суда Республики Казахстан от 21 апреля 2023 года № 10 «О рассмотрении на соответствие Конституции Республики Казахстан п. 4 ст. 44, п.а 3 ст. 44-1 Конституционного закона Республики Казахстан от 25 декабря 2000 года «О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан» и п. 1 ст. 24 Закона Республики Казахстан от 4 декабря 2015 года «О Высшем Судебном Совете Республики Казахстан».
8. Постановление Конституционного Совета от 29 марта 1999 года № 7/2 «Об официальном толковании п. 2 ст. 13, п. 1 ст. 14, п. 2 ст. 76 Конституции Республики Казахстан».
9. Нурболатов А.Н. «Алашский проект: возвращение исторической справедливости» – Журнал Заң №3/2026, С. 10-14 // <https://zanmedia.kz/.../uploads/2026/03/zan-%E2%84%963-2.pdf>
10. Салимгерей А.А. Преамбула Конституции Республики Казахстан не закрепляет преемственность казахской государственности и создаёт потенциальную угрозу для национальной безопасности страны. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33504024
11. Салимгерей А.А. «Почему необходимо вносить поправки в преамбулу Конституции Республики Казахстан» // <https://kazpravda.kz/n/pochemu-neobhodimo-vnosit-popravki-v-preambulu-konstitutsii-respubliki-kazahstan/>
12. Аристотель. Политика / Аристотель // Сочинения: в 4 т. – М.: Мысль, 1983. – Т. 4. – С. 375–644.

АННОТАЦИЯ. В статье на основе анализа конституционной реформы 2026 года в Республике Казахстан предлагается авторская интерпретация теории разделения властей через призму соотношения позитивного и естественного права. Обосновывается, что классическая триада ветвей власти не является механическим распределением функций, а представляет собой внутреннюю систему баланса, где народ выступает учредителем государства, а Конституция – его учредительным актом.

Особое внимание уделяется роли Конституционного Суда как институционального гаранта приоритета естественного права над позитивным. На примере конкретного дела (обращение К. Дуйсембиева) демонстрируется риск подмены духа Конституции её буквальным толкованием даже высшими органами конституционного контроля, что свидетельствует о необходимости доктринального пересмотра позитивистских подходов.

В работе вводится и раскрывается категория «Дух Конституции», определяемая как совокупность вечных, неизменных принципов, воплощающих идентичность, достоинство и суверенную волю казахстанского народа. На основе анализа текста новой Конституции 2026 года выявляется особый онтологический статус понятий «Суверенитет» и «Независимость», которые в отличие от иных неизменных ценностей (унитарность, территориальная целостность, форма правления) пишутся с заглавной буквы. Автор интерпретирует этот факт как акт политической канонизации государственности и выведение данных категорий из ряда юридических терминов в ряд священных артефактов нации.

Отдельное внимание уделяется исторической преемственности казахской государственности, нашедшей отражение в обновлённой преамбуле Конституции (положение об «укреплении государственности на исконно казахской земле»). Делается вывод, что человекоцентричная модель государства, закреплённая как в действующей, так и в новой Конституции, наряду с принципами Суверенитета, Независимости, унитарности, территориальной целостности и формы правления, составляет «Дух» Основного Закона, а его сохранение является моральной обязанностью граждан и залогом устойчивого развития казахстанской государственности.

Ключевые слова: разделение властей, Конституционный Суд, естественное право, позитивное право, Дух Конституции, Суверенитет, Независимость, конституционная реформа 2026 года, Республика Казахстан, историческая преемственность.

ЖАНЫҢДА ЖҮР ЖАҚСЫ АДАМ

Агильбекова Данипа Медетқызы – Жетісу облыстық адвокаттар алқасының төрайымы. Республикалық адвокаттар алқасының мүшесі, Жетісу облысы Кәсіпкерлер палатасының мүшесі, Қазақстан Республикасының адвокаттарын аттестаттау комиссиясының мүшесі.

Ол 1959 жылы 28 ақпанда Талдықорған облысы, Ескелді ауданы, Крупский ауылында (Жетісу облысы, Бақтыбай ауылы) дүниеге келді. Осы ауылдағы С.Сейфуллин атындағы орта мектепті бітірді.

Данипа Медетқызы белсенді ортада өсіп, өмір жолында жауапкершілігі мен талапшылдығы арқылы біртіндеп қалыптасып, мектепте және жоғары оқу орнында нағыз көшбасшыға айналды.

Білімі жоғары, Талдықорған заң техникумында «заңгер» мамандығын оқып, білімін одан әрі жетілдіру мақсатында Киров атындағы Қазақ мемлекеттік университетіне (қазіргі әл-Фараби атындағы ҚазҰУ) оқуға түсіп, «құқықтану» мамандығын бітірді.

Дипломды маман Алматы облыстық адвокаттар коллегиясына адвокат болып жұмысқа орналасты. Осыдан бастап ол өзінің ерекше белсенділігімен көзге түсіп, 2011 жылы Алматы облыстық адвокаттар алқасы төрағасының Талдықорған өңірі бойынша орынбасары болып сайланды.



2013 жылы Қазақстан Республикасы адвокаттар алқасының мүшесі болып сайланды. Содан бері жалпы адвокатураның өзекті мәселелерін талқылап, тиісті шешім шығаруға талмай атсалысып келеді.

2022 жылы Президенттің жарлығымен Жетісу облысы жеке шаңырақ құрғанда, Жетісу облыстық адвокаттар алқасының төрайымы болып сайланды.

Данипа Медетқызы кәсіби адвокаттық қызметін атқарумен бірге, өзінің ұйымдастырушылық қабілетінің де жоғары екенін көрсете білді. Ол осы қабілетінің арқасында облыс адвокаттарының басын біріктірді.

Адвокаттар бүкіл облыс көлемінде әр ауданда шашыраңқы орналасқан. Сондықтан, олардың бір орталыққа жиналып жалпы адвокаттардың кәсіби міндеттерін атқаруда кездесетін кедергілер мен тікелей ұжымға қатысты маңызды мәселелерді шешуі үшін жиын өткізіп, әркімнің ой-пікірін ортаға салып, талқылауы, шешім қабылдауы қиын болатын.

Осы мәселенің түйінен Данипа Медетқызы тарқатты. Яғни, ол әр аудандағы заң кеңестеріне қатаң талап қоюының арқасында, оларды толғандыратын кез келген мәселені облыстық адвокаттар алқасының жиналысына келіп, ортаға салуды үйретті. Нәтижесінде көп жылдан бері әр ауданда өз қиындықтарымен өздері күресіп жүрген адвокаттар ортақ мәселені бірге шешетін болды.

Адвокаттар алқасы сот, прокуратура және тергеу орындарымен тығыз байланыс орнатып, әрбір адвокаттың кәсіби міндеті азаматтармен, заңды тұлғалардың құқығын қорғау барысында заң бұзушылықтармен әртүрлі кедергілерге тап болатын жағдайда, адвокаттың тек өз атынан емес, адвокаттар алқасынан қолдау табатын болды.

Облыстық адвокаттардың жалпы жиналысына облыстық соттың, облыстық прокуратураның, облыстық ішкі істер департаменті, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес департаменті, әділет департаменті басшылары мен олардың өкілдерін қатыстыру арқасында, адвокаттардың шағымдарын тыңдап, тиісті шаралар қолданатын болды.

Сонымен қатар, Республикалық адвокаттар алқасының мүшесі бола жүріп, адвокаттардың заңды тұрғыда өз дәрежесінде болуына атсалысып, адвокаттар туралы заңнамаларды қабылдауға парламентке жіберуге дайындалған құжаттарға ұсыныс енгізіп, заң шығарушы органдарға адвокаттардың өзіне лайықты орнын алуға тікелей атсалысып жүрген жандардың бірі.

Республикалық адвокаттар алқасының осындай белсенділігінің арқасында Республикалық референдумда қабылданған еліміздің жаңа Конституциясында адвокаттық қызмет басқа органдармен қатар тиісті орын алып, оның VIII бөлімінің 86-бабында «Қазақстан Республикасындағы адвокатура адамның мемлекет кепілдік берген, сот арқылы қорғану құқығын және заң көмегін алу құқығын іске асыруға, жәрдемдесуді көздейді. Заң көмегін адвокаттар мен өзге тұлғалар заңға сәйкес көрсетеді. Адвокаттық қызметті жүзеге асыру тәртібі, адвокаттың құқықтары мен міндеттері, жауаптылығы заңда айқындалады» деп жазылды.

Бұрынғы Конституцияда болмаған, Ата Заңымызда адвокатура өзінің лайықты орнын алуына, Жетісу облыстық адвокаттар алқасының ұжымы, оның төрайымы Данипа Әділбекованың еңбегі орасан зор. Бұл кісі отыз төрт жыл бойы адвокаттық қызметті абыроймен атқарып, бірнеше рет Құрмет грамоталарымен, медальдармен марапатталған.

2025 жылы Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың жарлығымен Данипа Медетқызы «Ерен еңбегі үшін» медалімен марапатталды.

Ел азаматтарының құқығын қорғау жолында талмай еңбек етіп, өзінің қолға алған жұмысына аса жауапкершілікпен қарайтын белсенді азамат біздің жанымызда жүр.

Данипа Медетқызына зор денсаулық тілей отырып, әрқашан осындай биіктерден көріне береді деп сенеміз.

**Қожаберген ДАУРЕНБЕКОВ,
Жетісу облысы адвокаттар
алқасының адвокаты**

СТУДЕНТТЕР ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКАҒА ҮЛЕС ҚОСУДА

Алматы технологиялық университетінің (АТУ) ақпараттық жүйелер кафедрасының студенттері беделді халықаралық Huawei ICT Competition 2025-2026 байқауының ұлттық финалында жоғары нәтиже көрсетіп, сенімді жеңіске жетті. Бұл жетістік тек университет үшін ғана емес, сонымен қатар еліміздің білім беру және IT саласы үшін де маңызды оқиға болып табылады. Ол отандық инженерлік білімнің жоғары деңгейін айқын дәлелдейді.

Аталған байқау жыл сайын әлемдік технологиялық көшбасшы – Huawei компаниясының қолдауымен өткізіледі. Байқау бүкіл әлемнен дарынды студенттерді біріктіріп, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласында практикалық дағдыларды дамытуға бағытталған. Оған қатысу терең теориялық білімді ғана емес, оны нақты өндірістік жағдайларда тиімді қолдана білуді талап етеді.

Студенттердің жоғары жетістіктері Computing Track бағыты бойынша байқаудың ең күрделі әрі сұранысқа ие бағыттарының бірінде кафедра студенттері жоғары нәтиже көрсетті. Қатысушылар заманауи IT технологияларды, соның ішінде деректерді өңдеу алгоритмдерін, есептеу жүйелерінің архитектурасын және бағдарламалық шешімдерді әзірлеу принциптерін табысты меңгергендерін дәлелдеді. Дәл осы жерде «Ақпараттық жүйелер» БББ-ның 4-курс

студенті Бердібек Семсер жарқын нәтиже көрсетіп, бәсекелестеріне еш мүмкіндік қалдырмады.

Ғылыми жетекшілік пен сапалы дайындық жеңімпаздарды даярлауда кафедраның тәжірибелі сеньор-лекторлары Мукапил Қайырхан мен Айжан Жарылқасынқызының еңбегі зор. Олардың оқыту әдістемесі іргелі теориялық білім мен практикалық дағдыларды ұштастыруға негізделген.

Дайындық барысында келесі бағыттарға ерекше көңіл бөлінді:

- * күрделі инженерлік есептерді шешу;
- * нақты өндірістік жағдайларға негізделген кейстерді талдау;
- * аналитикалық және сыни ойлауды дамыту;
- * командалық жұмыс және стресс жағдайында шешім қабылдау қабілеттерін қалыптастыру.

Мұндай тәсіл студенттердің халықара-



лық деңгейде бәсекеге қабілетті болуына мүмкіндік береді. Сонымен қатар, кафедрада Huawei ICT Academy бағдарламасына қосылу қарастырылған. Аталған бағдарлама аясында студенттер әлемдік деңгейдегі оқу материалдары мен сертификаттау мүмкіндіктеріне қол жеткізе алады.

Жетістіктің маңызы Қазақстандағы IT-білім берудің жоғары деңгейін және білім беру мен индустрия арасындағы тиімді байланысты көрсетеді. Сонымен қатар, ол ұлттық білім беру жүйесінің бәсекеге қабілеттілігін, халықаралық стандарттарға сәйкестігін, цифрлық экономика үшін кадрлар даярлау сапасын дәлелдейді.

Болашаққа бағыт АТУ-дың ақпараттық жүйелер кафедрасы жасанды интеллект, үлкен деректер, киберқауіпсіздік және бұлттық технологиялар сияқты заманауи бағыттарды белсенді түрде дамытуда.

Студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстарына, халықаралық жарыстар мен жобаларға қатысуына ерекше көңіл бөлінеді. Бұл олардың инновациялық ойлау қабілетін қалыптастырып, жаңа технологиялық шешімдер әзірлеуіне мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, АТУ студенттерінің Huawei ICT Competition 2025–2026 ұлттық финалындағы жеңісі олардың қажырлы еңбегі мен жоғары кәсіби дайындығының нәтижесі ғана емес, сонымен қатар университеттің жүйелі жұмысының айқын дәлелі.

Бұл жетістік АТУ-дың ақпараттық технологиялар саласындағы жетекші білім беру орталығы ретіндегі мәртебесін нығайтып, оның халықаралық білім беру кеңістігіне интеграциялануға деген ұмтылысын көрсетеді.

Райхан АЛҒОЖАЕВА,
ақпараттық жүйелер
кафедрасының
сеньор-лекторы,

Фариза ДҮЙСЕНБЕК,
ассистент

КӨШБАСШЫ УНИВЕРСИТЕТ

Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті бүгінде Қазақстандағы ғана емес, бүкіл Орталық Азиядағы жоғары білім мен ғылымның танымал брендіне айналды. Университет сапалы білім берумен қатар, жаһандық ғылыми кеңістікке белсенді қатысу арқылы халықаралық ынтымақтастық жолындағы инновациялық жобалармен тығыз байланысты. Ең көне әрі ірі жоғары оқу орындарының бірі ретінде әл-Фараби атындағы ҚазҰУ елдің зияткерлік әлеуетін қалыптастыруда жетекші орын алады.

Соңғы жылдары университет халықаралық рейтингтерде өз позициясын нығайтып, білім беру бағдарламалары мен ғылыми бастамаларын айтарлықтай кеңейтті. Бакалавриаттан бастап PhD деңгейіне дейінгі көпсатылы даярлық жүйесі іске асырылып, пәнаралық тәсіл мен тәжірибеге бағдарланған оқытуға ерекше көңіл бөлінуде. Соның нәтижесінде ҚазҰУ түлектері мемлекеттік қызметте, бизнес құрылымдарда, халықаралық ұйымдарда және ғылыми орталықтарда сұранысқа ие.

Университет қызметінің маңызды бағыттарының бірі – ғылыми зерттеулер. ҚазҰУ базасында құқық, мемлекеттік басқару, ақпараттық технологиялар, экология, энергетика, биомедицина және басқа да өзекті салалар бойынша ғылыми орталықтар мен институттар жұмыс істейді. Университет халықаралық гранттық бағдарламаларға белсенді қатысып, шетелдік жоғары оқу орындары және зерттеу ұйымдарымен бірлескен жобаларды жүзеге асыруда. Бұл Қазақстан ғылымының әлемдік ғылыми кеңістікке табиғи түрде енуіне жол ашады.

Интернационалдандыру ҚазҰУ стратегиясының ажырамас бөлігі. Бүгінгі таңда әл-Фараби атындағы ҚазҰУ – ондаған елден келген жастар білім алатын көпұлтты университет. Олар үшін ағылшын тіліндегі



Ақмарал СМАНОВА,
заң ғылымдарының кандидаты,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Заң факультетінің, мемлекет және
құқық теориясы конституциялық
және әкімшілік құқық кафедрасының
ассистент-профессоры



білім беру бағдарламалары, академиялық ұтқырлық мүмкіндіктері, қос дипломдық жобалар мен тағылымдамалар ұсынылады. Университет жаһандық білім мен ұлттық құндылықтарды үйлестіретін, академиялық еркіндік пен қоғамдық жауапкершілік қатар ұштасатын орта қалыптастыруға ұмтылады.

БІЛІМ ОРДАЛАРЫ АРАСЫНДАҒЫ КӨПІР

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың Ф.М. Достоевский атындағы Омбы мемлекеттік университетіндегі филиалы халықаралық ынтымақтастықты жаңа деңгейге көтерген маңызды қадам болды. Бұл жоба екі университет арасындағы ресми келісім ғана емес, Қазақстан мен Ресейдің ғылыми білім беру әлеуетін біріктіретін толыққанды академиялық алаң.

Филиал студенттер, оқытушылар және

зерттеушілер үшін ерекше мүмкіндіктер ұсынады. Студенттер екі университеттің озық тәжірибесіне сүйене отырып әзірленген бірлескен білім беру бағдарламалары бойынша оқи алады, ғылыми семинарлар мен конференцияларға қатысады, жаңа пәндер мен зерттеу бағыттарын игереді. Оқытушылар мен ғалымдар үшін академиялық алмасулар, бірлескен зерттеулер, ортақ мақалалар мен гранттық жобалар дайындау сияқты жаңа келешектер ашылады.

Филиал, әсіресе, гуманитарлық және әлеуметтік экономикалық ғылымдар – құқық, халықаралық қатынастар, экономика, филология сияқты салалар үшін ерекше маңызды. Сібірдің ғылыми мәдени орталықтарының бірі болып саналатын Омбы қаласы ғылыми мектептер диалогы, құқықтық және әлеуметтік модельдерді салыстыру, реформалар мен жаңғыру тәжірибесімен алмасу үшін табиғи алаңға айналуға айналуда. ҚазҰУ

үшін бұл – еуразиялық білім беру кеңістігіне қатысуын кеңейту мүмкіндігі, ал Омбы мемлекеттік университеті үшін – халықаралық академиялық ынтымақтастықты нығайтудың тиімді жолы.

Филиал сондай ақ студенттік дипломатияны дамытады. Бірлескен студенттік жобалар, пікірталас клубтары, халықаралық ұйымдар үлгісіндегі шаралар, еріктілік және ағартушылық бастамалар шекарадан тыс ойлайтын, өзара жауапкершілікті сезінетін жаңа буын мамандарын қалыптастыруға ықпал етеді. Осылайша, әл-Фараби ҚазҰУ мен Омбы университеті арасындағы серіктестік жай ғана оқу жоспарларын үйлестірумен шектелмей, тірі мәдени және зияткерлік кеңістік қалыптастырды.

ҚОҒАМ АЛДЫНДАҒЫ ЖАУАПКЕРШІЛІК

Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті өзін қоғам дамуына жауапты әлеуметтік институт ретінде қарастырады. Бұл – бәсекеге қабілетті мамандар даярлау, мемлекеттік бағдарламаларды сараптамалық тұрғыда қолдау, реформаларды ғылыми сүйемелдеу, жастар бастамаларын демеу көрсету арқылы жүзеге асады. Университет ағартушылық жобалар, ашық дәрістер, мектеп олимпиадалары, өңірлермен ынты-

мақтастық арқылы қоғамға ашық болуға ұмтылады.

Омбыдағы филиал осы миссиямен үйлеседі. Ол университеттің – қабырға емес, көпір салуға, бәсекелестіктен гөрі серіктестікке, тұйықталудан гөрі білім мен тәжірибе бөлісуге ұмтылатынын айқын көрсетеді. Дәстүрлі университеттің заманауи бейнесі дәл осылай қалыптасады: ол тек білім сақтаушысы емес, сонымен қатар халықаралық диалогтың белсенді қатысушысы, даму драйвері және өзара түсіністік алаңы.

Автор ретінде өз атымнан әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің, Ф. М. Достоевский атындағы Омбы мемлекеттік университетінің басшылығына, аталған университеттің әл-Фараби атындағы ҚазҰУ филиалының басшылығы мен профессор оқытушылар құрамына, студенттеріне шынайы алғысымды білдіргім келеді. Олардың кәсібилігі, ашық диалогқа дайын болуы, жаңа білім беру және ғылыми бастамаларды қолдауға ұмтылысы бұл филиалды шынайы академиялық қауымдастыққа айналдырады. Оқытушылар мен қызметкерлердің жанқияр еңбегінің арқасында студенттер мен жас зерттеушілерді жаңа жетістіктерге ынталандыратын сенімге, ынтымақтастыққа және білімге құрметке негізделген ерекше орта қалыптасуда.

ПРИМЕНЕНИЕ ИИ-ПОМОЩНИКА В СУДЕБНОЙ СИСТЕМЕ: ПЕРСПЕКТИВЫ, РИСКИ И ПРЕДЕЛЫ ДОПУСТИМОГО

Современная судебная система находится на этапе глубокой трансформации, обусловленной цифровизацией правоприменительной деятельности. Одним из ключевых направлений этой трансформации выступает внедрение технологий искусственного интеллекта (ИИ), способных существенно повысить эффективность судебного администрирования и качество правосудия. В условиях Республики Казахстан вопрос использования ИИ-помощников в судебной системе приобретает не только практическое, но и концептуальное значение.

Цифровизация правосудия как предпосылка внедрения ИИ

За последние годы отечественная судебная система уже сделала значительный шаг в сторону цифровизации: внедрены



Аскар МЕЛЛЯТОВ,
судья Шахтинского городского
суда

системы электронного судопроизводства, автоматизированного распределения дел, дистанционного участия сторон через видеоконференцсвязь, а также электронный документооборот.

Однако существующие цифровые решения в основном носят инструментальный характер и не предполагают интеллектуального анализа. ИИ-помощник, в отличие от классических ИТ-систем, способен: анализировать большие массивы судебной практики; выявлять правовые закономерности; формировать рекомендации; прогнозировать возможный исход дела.

Таким образом речь идет о переходе от цифровизации процессов к интеллектуализации правосудия.

Основные направления применения ИИ в судебной системе ИИ-помощник может быть интегрирован в судебную деятельность по нескольким ключевым направлениям:

Подготовка судебных актов, ИИ способен: структурировать материалы дела; формировать проекты судебных решений; проверять логику, юридическую технику, грамматические, орфографические ошибки, а также непротиворечивость выводов суда.

При этом окончательное решение должно оставаться за судьей, что соответствует принципу независимости суда.

Анализ судебной практики, ИИ может использоваться для: поиска релевантной судебной практики; выявления расхождений в правоприменении; обеспечения единообразия судебной практики.

Это особенно актуально в контексте повышения качества судебных актов и снижения количества отмененных решений.

Процессуальное администрирование, ИИ-помощник способен: автоматически проверять соблюдение процессуальных сроков; выявлять процессуальные нарушения; помогать в распределении дел с учетом нагрузки судей.

Для сторон и представителей ИИ может выполнять функции: консультирования по процессуальным вопросам; формирования процессуальных документов; оценки рисков по делу.

Преимущества внедрения ИИ

Внедрение ИИ в судебную систему Казахстана потенциально обеспечивает: повышение эффективности – сокращение сроков рассмотрения дел; снижение нагрузки на судей – автоматизация рутинных операций; повышение качества судебных актов – за счет анализа практики; прозрачность правосудия – возможность объективного анализа решений; единообразие судебной практики.

Риски и правовые вызовы

Несмотря на очевидные преимущества, использование ИИ в судебной системе сопряжено с рядом серьезных рисков, в частности угроза независимости судьи.

Существует риск, что рекомендации ИИ будут восприниматься как обязательные, что может привести к де-факто ограничению судебного усмотрения.

Алгоритмическая предвзятость ИИ обучается на существующей практике, которая может содержать: системные ошибки; противоречия; устаревшие подходы. Это создает риск воспроизводства и усиления таких недостатков.

Конфиденциальность и защита данных

Использование ИИ требует обработки значительных объемов данных, включая персональные данные участников процесса, что актуализирует вопросы: кибербезопасности; соблюдения законодательства о персональных данных.

Пределы допустимого применения ИИ

Ключевым принципом внедрения ИИ

в судебную систему должен стать принцип: «ИИ – инструмент, но не субъект правосудия».

Это означает: ИИ не может заменять судью, ИИ не должен принимать окончательные решения, ИИ используется исключительно как вспомогательный механизм.

Таким образом, допустимым является консультативный и аналитический характер ИИ, но не его решающая роль.

Перспективы правового регулирования

Для эффективного внедрения ИИ в судебную систему Казахстана необходимо: разработка специального нормативного регулирования: определение статуса ИИ; установление пределов его применения. Закрепление принципов: прозрачности алгоритмов; подотчетности; недискриминации; введение механизмов контроля: аудит алгоритмов; судебный контроль за использованием ИИ; подготовка кадров: повышение цифровой компетенции судей; обучение работе с ИИ-инструментами.

Заключение

Применение ИИ-помощника в судебной системе Республики Казахстан представляет собой неизбежный этап развития правосудия в условиях цифровой экономики. Однако внедрение таких технологий требует взвешенного подхода, учитывающего баланс между эффективностью и соблюдением фундаментальных принципов правосудия.

ИИ способен стать мощным инструментом повышения качества судебной деятельности, но только при условии, что он останется вспомогательным элементом, не подменяющим человеческое правосознание и судебное усмотрение.

В конечном счете, будущее судебной системы определяется не технологиями как таковыми, а тем, как именно они интегрируются в правовую систему и служат целям справедливости.

Современные вызовы требуют от судей постоянного самоконтроля, саморазвития и внутренней устойчивости к внешним влияниям. Именно через эти качества судебная власть Казахстана укрепляет свою роль в системе государственности и в жизни каждого гражданина.

БІЛІМ МЕН ТӘЖІРИБЕНІҢ ҮЙЛЕСІМІ

Қазіргі жаһандану жағдайында тиімді мемлекеттік басқару – елдің тұрақты дамуы мен бәсекеге қабілеттілігінің негізгі кепілі. Осы бағытта жоғары білікті мамандар даярлау ісінде әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті жетекші орынға ие. Университет құрамындағы Экономика және бизнес жоғары мектебі заманауи экономикалық ойлау мен басқарушылық мәдениетті қалыптастыратын беделді білім ордасы.

Экономика және бизнес жоғары мектебінде жүзеге асырылатын «Мемлекеттік және жергілікті басқару» білім беру бағдарламасы – кәсіби басқарушылардың жаңа буынын даярлауға бағытталған сұранысқа ие әрі болашағы зор бағыттардың бірі. Бағдарлама мемлекеттік басқару жүйесінде тиімді жұмыс істей алатын, стратегиялық шешімдер қабылдауға қабілетті, қоғам сұранысына жедел жауап беретін мамандарды қалыптастыруды көздейді.

Оқу мазмұны теория мен тәжірибені ұштастыруға негізделген. Білім алушылар мемлекеттік саясатты талдау, стратегиялық менеджмент, жергілікті өзін-өзі басқару, цифрлық басқару жүйелері сияқты маңызды пәндерді меңгеріп, заманауи басқару құралдарын игереді. Сонымен қатар, студенттер нақты кейстермен жұмыс істеп, басқарушылық шешімдердің тиімділігін бағалауды үйренеді, бұл олардың кәсіби дағдыларын айтарлықтай күшейтеді.

Бағдарламаның тағы бір маңызды артықшылығы – тәжірибеге бағытталған оқыту моделі. Студенттер өндірістік тәжірибеден өтіп, мемлекеттік және жергілікті басқару органдарының қызметімен тікелей танысады. Бұл олардың еңбек нарығына

бейімделуін жеңілдетіп, кәсіби сенімділігін арттырады. Білім беру үш тілде – қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде жүргізіледі. Бұл түлектерге халықаралық деңгейде жұмыс істеуге жол ашады. Заманауи технологиялар мен интерактивті әдістердің қолданылуы студенттердің сыни ойлау қабілетін дамытып, олардың көшбасшылық қасиеттерін қалыптастырады.

«Мемлекеттік және жергілікті басқару» білім беру бағдарламасының түлектері мемлекеттік қызметте, жергілікті атқарушы органдарда, ұлттық компанияларда, халықаралық ұйымдарда және жеке секторда табысты еңбек етіп келеді. Олар – елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына үлес қосатын, тиімді басқару мәдениетін қалыптастыратын кәсіби мамандар.

**Бақыт БЕКАРЫСТАН,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Экономика және бизнес
жоғары мектебі
менеджмент кафедрасының
4 курс студенті**

**Жұмабек ТҰМБАЙ,
доцент, э.ғ.к.**

ЭВТАНАЗИЯ: ҚАЖЕТТІЛІК ПЕ, ҚАТЫГЕЗДІК ПЕ?

Парламент Сенатының кезекті жалпы отырысында Палата депутаттары жануарларға қатысты заңды кері қайтарды. Бұл құжат қоғамда ұзақ уақыттан бері талқыланып келе жатқан, эмоциялық тұрғыдан да, әлеуметтік тұрғыдан да өзекті мәселеге айналған еді. Заң жобасын талқылауға депутаттар мен мүдделі мемлекеттік орган өкілдерімен қатар жануарларды қорғау ұйымдары, экологтар, ғалымдар және өңірлік сарапшылар белсенді қатысты.



Жануарларға жауапкершілікпен қарау туралы заңның қоғамда резонанс тудыруы – кездейсоқ құбылыс емес. Бұл тақырып бірнеше әлеуметтік, этикалық және қауіпсіздік мәселелерін тоғыстырады. Яғни, мәселе тек жануарларға қатысты емес, бұл үрдіс қоғамның гуманистік деңгейін көрсететін индикатор. Қасым-Жомарт Тоқаев бірнеше рет жануарларға қатыгездік – жалпы қоғамдағы агрессияның көрінісі екенін атап өткен болатын. Сондықтан бұл заң моральдық құндылықтармен тікелей байланысты.

Жалпы, Қазақстанда қаңғыбас жануарлар жылдар бойы шешімін таппай келе жатқан күрделі проблема. Қоғам бұл мәселеде бүгінде екіге жарылып отыр. Жануарларды қорғаушы белсенділер оларды жаппай жоюға қарсы болса, қарапайым тұрғындар мен ата-аналар балалардың қа-

уіпсіздігіне алаңдайды. Сондықтан бұл жерде гуманизм мен жанашырлық, қауіпсіздік пен тәртіп мәселелері туындауы заңдылық. Жаңа құжатты қарау барысында осы факторларды зерделеген сенаторлар заңның негізгі тұжырымдамасын қолдай келе бірқатар маңызды түзетулер енгізіпті.

Соның бірі «эвтаназия» терминіне қатысты болды. Олар бұл шараны заң мәтінінен алып тастауды ұсынды. Өйткені, тап осы «эвтаназия» ұғымының болуы қоғамда үлкен пікірталас туғызды. Бір топ оны жануарларға қатыгездік деп қабылдаса, екінші тарап оны қаңғыбас жануарлар санын реттеудің қажетті құралы деп санайды. Сенаттың бұл терминге қатысты ұстанымы – қоғамдық қысым мен пікірдің ескерілгенінің айғағы. Сарапшылардың айтуынша, эвтаназиядан бас тарту – өркениетті

қоғамға тән қадам. Алайда бұл шешім инфрақұрылымдық дайындықты талап етеді. Егер эвтаназиядан толық бас тартсақ, онда міндетті түрде жануарларды уақытша ұстау орындарын, стерилизация бағдарламаларын және есепке алу жүйесін күшейту керек.

Өзгерістердің бір қатары қаңғыбас жануарларға қатысты 5 күндік нормадан бас тарту, өңірлерге реттеу құзыретін беру, және «қаңғыбас жануар» ұғымын нақтылауға қатысты болды. Бұл орайда чиптің болмауын автоматты түрде иесіздік деп танудан бас тарту – өте маңызды шешім болмақ. Себебі тәжірибеде жоғалып кеткен, бірақ иесі бар жануарлар да қаңғыбас ретінде ұсталып кеткен жағдайлар кездеседі.

Ал, қоғам қауіпсіздігі – басты фактор. Сондықтан жергілікті билікке өкілеттік беру дұрыс шешім. Әр өңір өзінің нақты жағдайына қарай тиімді модель таңдауы керек. Сондықтан бұл түзетулер екі маңызды мәселенің – жануарларды қорғау мен қоғамдық қауіпсіздіктің – арасында теңгерім табуға жасалған қадам. Осыған орай Сенат спикері Мәулен Әшімбаев:

– Президентіміз Қасым-Жомарт Тоқаев «Таза Қазақстан» акциясы аясында үй жануарлары иелерінің жауапкершілігін арттыру мәселесін де назарға алуды тапсырды. Өйткені иелері тарапынан үй жануарына дұрыс қарамау, оларды қалдырып кету, қорлау сияқты бұзушылықтар болып жататыны жасырын емес. Сондықтан Мемлекет басшысы осы мәселеде азаматтардың жауапкершілігін арттыруға қатысты нақты міндеттер жүктеді. Осыған байланысты тиісті органдар жағдайды жан-жақты пысықтап, халықаралық тәжірибені зерделеп, өңірлердегі ахуалды ескеріп, депутаттармен кеңесе отырып, бұл бағытта нақты ұсыныстар даярлайды деп сенеміз», – деді.

Сенат отырысында сондай-ақ мемлекеттік қызмет туралы заң мен оған ілеспе түзетулер мақұлданды. Бұл құжаттар мемлекеттік аппараттың тиімділігін арттыруға, кәсіби кадр тапшылығын азайтуға және азаматтардың мемлекеттік қызметке деген сенімін нығайтуға бағытталған. Жаңа нор-

малар мемлекеттік қызметке іріктеу тетіктерін жетілдіруді, әлеуметтік кепілдіктерді күшейтуді және цифрландыру деңгейін арттыруды көздейді. Бұл – басқару мәдениетін жаңғырту жолындағы кезекті қадам.

Отырыста сонымен қатар депутаттық сауалдар арқылы да қоғамдағы өзекті мәселелер көтерілді. Солардың бірі бюджет қаражатының тиімсіз жұмсалыуына қатысты болды. Құрылыс саласында жобаның құнын қолдан өсіру фактілері бар. Алайда оларды сотта дәлелдеу іс жүзінде мүмкін емес екен. Бұл жағдайға өзінің депутаттық сауалында сенатор Жанна Асанова назар аударды. Мәселе жобалық-сметалық құжаттамаға қатысты. Нақты шығындар дәл осы құжаттарда қалыптасып жатыр. Алайда күмән туындаған жағдайда, олардың негізділігін қолданыстағы заңнама аясында тексеру іс жүзінде мүмкін болмай отыр. Асанова ханымның айтуынша, бұған себеп жүйеде сараптамалық қорытындыларды қайта тексере алатын тәуелсіз органның жоқтығы. Мемлекеттік сараптама нормаларға сәйкестігін ғана тексергенімен құнның негізсіз өсірілуін анықтамайды. Ал, жеке сараптамалық ұйымдардың жауапкершілігі жеткіліксіз. Сот сараптамасы болса жобалық құжаттаманың өзін және оған берілген қорытындылардың заңдылығын жеке талдауды қарастырмайды. Соның салдарынан, заңбұзушылық белгілері айқын болған жағдайдың өзінде құқықтық тұрғыдан бағаланбай қалуы мүмкін.

Мәселен, бір жағдайда жобаның құны түзетуден кейін 700 миллион теңгеден астам сомаға артқан, алайда оны ресми түрде заңбұзушылық деп тану мүмкін болмапты. Себебі қолданыстағы заңнамада мұндай жағдайларды бағалауға арналған нақты тетік жоқ. Осы жайлы айта келіп, сенатор сараптамалық қорытындыларды және шығындардың негізділігін тексеруге мүмкіндік беретін сот сараптамасының жаңа түрін енгізуді ұсынды. Бұл шара аталған жағдайларға толыққанды құқықтық баға беруге жол ашпақ.

А.ТҰРМАҒАНБЕТОВА,
журналист

ОТБАСЫ — ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ ДЕГЕН ҚАМҚОРЛЫҚТЫҢ БЕСІГІ

Мемлекеттік тілдің мерейін өсіру – міндет. Әрбір отандасымыз осы азаматтық міндетіне жауаптылықпен қараған кезде тілге қатысты мәселе туындамайды. Өкінішке орай, тәуелсіздік алғанымызға отыз жылдан асса да қазақ тілінің мәртебесін арттыруға қатысты мәселе әлі де өзекті күйінде қалып отыр. Оның себебі неге?



Кез келген тәрбиенің, рухани өсудің, тілдік дамудың бесігі – отбасы. Бесік жырын ана тілінде тыңдап, тілі қазақша шыққан, жақындарымен қазақ тілінде түсініскен баланың мемлекеттік тілді меңгеруде қиналмайтыны түсінікті. Ұлттың тілі түзелуі үшін әр отбасы ұрпағының қазақша білім алып, қазақша ойлап, қазақша сөйлеуіне жағдай жасауы тиіс. Балабақша, мектеп, университеттерді таңдағанда да қазақ тіліне басымдық берілуі маңызды. Өз жақындарыңды қазақша сөйлете алмай тұрып, қоғамнан мемлекеттік тілге құрмет көрсетуді талап ету – абсурд.

Екіншіден, әр азамат жүрген жерінде қазақ тілінде сөйлеп, мемлекеттік қызметті де қазақша алуға дағдыланғаны жөн. Қара-

пайым ғана банк қосымшаларын, телефон тетіктерін пайдаланғанда мемлекеттік тілде сұраныс жасаған дұрыс. Әсіресе, мемлекеттік органдардағы жағдайдың жедел түзелуі – қоғамның қалауына, талабына байланысты. Мемлекеттік қызметкердің мемлекеттік тілді білуі міндетті. Құзырлы органдарда қызмет ететін небір білікті мамандардың бірнеше тілді білетінін кейде мақтанышпен айтып жатамыз. Дегенмен, бұл жерде жастардың алдымен ана тілін білуін, содан кейін басқа тілдерді үйренуін үлгі еткеніміз орынды. Ақын Қадыр Мырза-әлі айтпақшы: «Өзге тілдің бәрін біл, өз тіліңді құрметте!» деген тәмсіл жастардың жадында жаңғырып тұруы керек.

Үшіншіден, ел мүддесіне қызмет етіп

отырған құзырлы органдардың барлығы қызметте, қоғамда мемлекеттік тілдің жанашыры, жақтаушысы болуы тиіс. Мемлекеттік мекемелердегі қызмет, сұраныс, хат, кеңес, кез келген жиын мемлекеттік тілде өтуі шарт.

Міне, осы талаптардың бәрін еліміздің соттары да мейлінше сақтап келеді. Республика соттарының қай-қайсысына барсаңыз да көрнекі жердегі хабарлама, ескертпенің бәрі мемлекеттік тілде жазылған. Арыз, шағым үлгілері қазақ тілінде сауатты түзіліп, болжамды сұрақтарға жауаптар жүйеленген. Судьялар мен сот қызметкерлерінің мемлекеттік тілді меңгеруі ғана емес, тілдік қорды үнемі жетілдіріп отыруына ұдайы көңіл бөлінеді. Дегенмен, отандық сотта да тілге байланысты түйткілдер толық шешілді деп айта алмаймыз.

Себебі сот корпусы күнделікті жұмыс істейтін заңдардың дені орыс тілінде жазылып, кейіннен аударылатыны ешкімге жасырын емес. Бүгінгі күнге дейін қабылданған заңдардың бар болғаны екеуі ғана мемлекеттік тілде жазылған. Бұл жалпы қабылданған заңдардың 0,1%-нан да төмен. Ал сот саласындағы қаралып жатқан

істердің бар болғаны 29%-ы ғана мемлекеттік тілде. Қылмыстық процестік кодекстің 30-бабында, Азаматтық процестік кодекстің 14-бабында, Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстің 738-бабында Қазақстанда іс жүргізу тілі қазақ тілінде екені, сот ісін жүргізуде қазақ тілімен қатар ресми түрде орыс тілі, ал қажет болған кезде басқа тілдер де қолданылатыны көрсетілген. Алайда құзырлы органдар мен заңгерлер, адвокаттар өздері білетін, өздері үшін жеңіл болатын орыс тілінде арыз-шағымдарды рәсімдеуге әуес. Кейде сот отырысындағы көп қазақтың дауды өзге тілде шешіп жатқанын көріп жаның ауырады. Қазақтың қазақпен аудармашы арқылы тілдесуінің өзі көңілге сыймайтын жағдай. Сондықтан, тілге деген құрметті өзімізден бастайық. Мемлекеттік тілдің ертеңі – өзімізге байланысты.

**Майкул МАМУТОВА,
Талдықорған әкімшілік құқық
бұзушылықтар жөніндегі
мамандандырылған ауданаралық
сотының судьясы
ЖЕТІСУ ОБЛЫСЫ**

ЗАН

**ЖАЗЫЛУ ИНДЕКСІ:
75849**

Қазақстан Республикасының Мәдениет,
ақпарат және спорт министрлігінде тіркелген
Күәлік №5702-г, 2005 жыл, 10 ақпан

Жарияланған мақала авторларының
пікірлері редакция көзқарасымен сәйкес келе
бермеуі мүмкін

**РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ,
ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ ЖУРНАЛ**

РЕДАКЦИЯНЫҢ МЕКЕНЖАЙЫ:

050012, Қазақстан Республикасы,
Алматы қаласы, Х.Досмұхамедұлы көшесі, 68 «б» үй.
Телефондар: 8727-2-92-43-43, 8727-2-92-79-61 (факс)

ЖУРНАЛДА ЖАРИЯЛАНАТЫН ҒЫЛЫМИ МАҚАЛАЛАРҒА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР:

- МАҚАЛАҒА ҰСЫНЫС ХАТ ҚОСА ТАБЫСТАЛУЫ ТИІС;
- МАҚАЛАҒА ҚОСА, ҚАЗАҚ, ОРЫС ЖӘНЕ АҒЫЛШЫН ТІЛДЕРІНДЕ ЖАЗЫЛҒАН ТҮЙІН ТАБЫСТАЛУЫ ТИІС;
- МАҚАЛАҒА ҚОСА, МӘТІННІҢ ЭЛЕКТРОНДЫҚ НҰСҚАСЫ ЖӘНЕ АВТОРДЫҢ ФОТОСУРЕТІ ҚОСА ТАБЫСТАЛУЫ ТИІС;
- ІЛЕСПЕ ХАТТА АВТОРДЫҢ АТЫ-ЖӨНІ, ҚЫЗМЕТІ, ҒЫЛЫМИ АТАҒЫ КӨРСЕТІЛУІ ТИІС;
- МАҚАЛАНЫҢ СОҢЫНДА ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ КӨРСЕТІЛУІ ТИІС;
- МАҚАЛАНЫҢ КӨЛЕМІ 14-КЕГЛЬМЕН ТЕРІЛГЕН 9-10 БЕТТЕН АСПАҒАНЫ ЖӨН;
- МАҚАЛАНЫҢ МАЗМҰНЫ ҮШІН ЖАУАПКЕРШІЛІКТІ АВТОР КӨТЕРЕДІ.

Теруге 10.5.2026 ж. жіберілді. Басуға 20.5.2026 ж. қол қойылды.

Пішімі 60x90 1/8. Тапсырыс № 5. Таралым 1300.

Журнал айына бір рет жарық көреді.

Журналдың терімі мен бет қаттау жұмыстары «Заң»МК» ЖШС-нің компьютерлік орталығында жасалды. Офсеттік басылым

«Принт плюс» ЖШС баспаханасында басылды. Алматы облысы, Өтеген батыр кенті,
Сейфуллин көшесі, 2 «в» үй,

Телефондар: факс 8727-2-51-78-27, 8727-2-51-78-31

ҚАЗАҚСТАННЫҢ БАРЛЫҚ МАҢЫЗДЫ ЖАҢАЛЫҚТАРЫ

ZANMEDIA.KZ

ВСЕ СВЕЖИЕ НОВОСТИ КАЗАХСТАНА

Біздің басылымдарда:

- ✓ өз компанияңыз туралы PR-мақалалар;
- ✓ модульдық немесе, өзге де жарнамалар;
- ✓ кезекті аукцион немесе, өзге де сауда-саттық туралы хабарлама;
- ✓ өз компанияңыздың жылдық балансын немесе қаржылық есептерін жариялауға мүмкіндіктеріңіз бар.

Вы можете:

- ✓ Опубликовать PR-статью о вашей компании
- ✓ Опубликовать модульную или имиджевую рекламу
- ✓ Оповестить об очередном аукционе или проводимых торгах
- ✓ Опубликовать годовой баланс вашей компании или финансовую отчетность

Байланыс телефондарымыз:

Басылымға жазылу құны және оны
рәсімдеу мәселелері бойынша:
8 (727) 292 29 27

Жарнама мәселелері бойынша
телефондар:
8 (727) 292 29 27, 292 29 92

E-mail: zanreklama@mail.ru

Контактные телефоны:

По вопросам стоимости и оформления
подписки и издания:
8 (727) 292 29 27

Телефоны для рекламы:
8 (727) 292 29 27, 292 40 89

E-mail: zanreklama@mail.ru

БАСПАХАНА МЕКЕНЖАЙЫ:

Өтеген батыр кенті, Сейфуллин көшесі, 2В үй.
Тел/факс: 8 /727/ 251-78-27
тел.: 8 /727/ 251-78-31
«Принт Плюс» ЖШС

Адрес типографии:

пос. Утеген батыр, ул. Сейфуллина, дом 2В.
Тел/факс: 8 /727/ 251-78-27
тел.: 8 /727/ 251-78-31
ТОО «Принт Плюс»